http://rcin.org.pl

XVIII.1.363
http://rcin.org.pl

Ta xiąszka Piotra Rożańskiego

Ta xiąszka Jest Piotra Rożańskiego

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

SZCZĘSLIWA FAMILIA

HISTORIYKA MORALNA.

Przez

P. MARMONTELA

Akademika wymowy Francuzkiey napiſana,
z Francuzkiego na Polſki wyłożona.

w WARSZAWIE
Nakładem Jana Augusta Posera Księgarza
Warſzawſkiego, za Przywileiem J. K. MCi y
Approbacyą Cenſury ordynaryiney.

1769.

http://rcin.org.pl

FUNDACJA Ze zbiorów im. J. J. MICHALSKICH

XVIII. 1. 1415
adl.

http://rcin.org.pl

HISTORYIKA MORALNA.

MŁody Bazyli, był owocem nie dobrze dobranego małżeństwa. Matka iego zrodzona z dawney Gerygordu Familii, lecz do ostatniego przyprowadzona ubostwa, obrała sobie raczey być żoną dobrze maiącego się rolnika, aniżeli stan swoy poniżać przez podłość służby. Mąż iey był Synowcem iednego poszanowania wielce godnego Kapłana, ktory mu dał wyższą edukacyą nad tę, ktorą miewać zwykli wieśniacy. Natura dobra, wielkie umiarkowanie, doskonała szczerość, rownie go starszym y rowiennikom iego czyniły miłym. Amelia (tak się

http://rcin.org.pl

nazywała iego żona) zamiaſt zachowania w ſobie wſpaniałości ſentymentow, ktora ieſt wſzyſtkich kondycyi okraſą, wnioſła do ſtanu wieśniackiego, uczciwego wprawdzie, lecz bardzo mało u ludzi poważanego, taką pychę, ktoreyby ciężko było darować w doſtatkach opływaiącemu Szlachectwu. Tkwiało iey uſtawicznie w pamięci, iakim przedtym zaſzczycała ſię imieniem, y aż nadto często przypominała ſobie, że nędza przyprawiła ią była o iego utratę. Allard, ktory cnotami ſwoiemi, dobrą naturą, y obyczaynością ſtanowi ſwoiemu przydawał ſzacunku, y ſzlachetności; uſiłował wymoc na niey, ażeby ſię milſzym na wieśniackie życie zapatrywała okiem. Uſiłowania iego były nadaremne. Zażywał, do ugłaſkania dumnego żony ſwoiey humoru, wſzelkich ſpoſobow, na ktore ſię tylko duſza palaiąca miłością zdobyć może. Chciał przeformować iey ſerce, daiąc mu ſię poznać na tych tak prawdziwych, y tak ciągnących do ſiebie roſkoſzach, ktore natura ofiaruie wſzyſtkim ludziom, w

kto-

http://rcin.org.pl

ktorych to bardzieyby sobie smakowali, gdyby od pierwszey swoiey prostoty, mniey oddalali się. Prace iego były odrzucone, a doymuiąca do żywego wzgarda, była ich nadgroda. Postępek ten żony pogrążał go w śmiertelnym smutku, nie gniewał go iednak; bo serce iego ułaskawiała miłość. Gdybym przynaymniey miał z niey iakie dziecię, mawiał sam w sobie, to niewiniątko nakłoniłoby ku mnie serce swoiey matki. Natura zmiękczyłaby to serce, ktore wyniosłość czyni nieużytym. Amelia byłaby bezwątpienia poruszona pełnemi miłości wdziękami, y miłym niewinności uśmiechaniem się. Znalazłbym szczęśliwy moment, w ktorymby dała się przezwyciężyć w znieconey w sercu swoim ludzkości, y nakłoniłbym ią łatwo do moich sentymentow.

Wiele lat upłynęło, nim Bog weyrzał na iego żądania: lecz przecież Allard szczęśliwie został Oycem, y rozumiał, iż iuż zbliżył się był moment, w ktorym miał się mieć za szczęśliwego. Przyiął na ręce syna swego, z nay-

http://rcin.org.pl

żywszą iaka być może radością; przycisnął go do swoiego serca, y zapatrywał się na niego, iako na zadatek, ktory niegdyś miał ubespieczyć, y ugruntować iego szczęśliwość. Mylił się iednak w swoiey nadziei. Ciężko się odzwyczaić od nałogu przemienionego w naturę. Amelia zachowała ieszcze przez czas długi, zwyczayną w sobie dumę, tak dalece, że Allard obawiał się, ażeby iey synowi swoiemu nie zostawiła w dziedzictwie. Skłonne maiąc do miłości serce, y sam godzien kochania, tuszył sobie przynaymniey, że synek ten tak pożądany, wstępować miał w iego ślady, y że natura miała go pocieszyć w tym smutku, ktory mu zadawała miłość. Affekt iego ku synowi, nie kończył się na prożnych y niepożytecznych pieszczotach. Sposobnym będąc do dania mu wyborney edukacyi: tak dla nauk, ktore traktował w młodym wieku, iako y dla czytania rozumnych kśiążek, a osobliwie dla częstych uwag, ktore w tey mierze czynił; zażył wszelkich sposobow do udarowania go tą doskonałością, ktoraby mu los iego czyniła

niła miłym, y dała mu się uchronić tych nieszczęśliwości, w ktore była zaplątana iego matka. Jeszcze był przy macierzyńskich piersiach, a Allard usiłował poznać wszystkie iego skłonności, y mieć na oku wszystkie iego poruszenia, ktore to iakożkolwiek w dziecinnym wieku zdaią się być słabe, y nikczemne, są iednak znakami, z ktorych poznać iest łatwo, iaka ma być w doyrzalszym wieku, ktora dusza. Maiąc baczność na naymnieysze rzeczy (naymnieysza rzecz albowiem, niemoże być oboiętną dla kochaiącego, y rozumnego Oyca) rozkazał wybielić wewnątrz swoię chatkę, przyozdabiał ią ustawicznie kwiatkami, y zielonemi gałązkami; zgromadzał do niey naypięknieysze, ktore się w owey wiosce znaydowały dzieci, wynaydował im zabawki, y w nich dodawał im ochoty, chcąc, ażeby sama zawsze z ich oczu wyglądała, y na twarzy ich pokazywała się wesołość. Chciał, ażeby pierwsze widowisko ofiaruiące się synu iego oczom, było widowiskiem kontentuiącym, y żeby wesołość naypierwsze w sercu

iego

http://rcin.org.pl

iego otrzymała mieyſce. Jakoż, od tych to podobno zewnętrznych impreſſyi, ktore w zmyſłach naſzych zoſtawuią otaczaiące nas rzeczy, zawiſło uformowanie w nas dobrey, lub złey natury. Dla czegoż przebog nie uſiłowano ſzczęśliwym nadać naturę naſzą kſztałtem, otaczaiąc kolebki naſze weſołemi, y przypadaiącemi do ſerca rzeczami?

Mały Bazyli roſł, y dawał iuż w ſobie widzieć ſerce na wſzyſtko powolne, pamięć ſzczęśliwą, poiętność żywą; lecz przytym wydawała ſię w nim płochość, y ſkłonność do prożności. Uroda iego była arcy-miła, fizygnomia delikatna, a mina arcy-weſoła. Im bardziey poſtępował w lata, tym Oyciec iego bardziey uſiłował zaſzczepić w ſercu iego cnoty, ktore ſą źrzodłem ſzczęśliwości wſzelkiey kondycyi ludzi. Pracował uſtawicznie około w zmacniania dobrych ſkłonności, ktore w nim upatrywał, zażywaiąc nawet do tego, własnych iego defektow, y uſiłuiąc na iego ie obrocić korzyść. Nie wprzod go naucza rozumnie rozmawiać, aż go przy-

zwy-

http://rcin.org.pl

zwyczaił do należytego poymowania rzeczy. Brał go z sobą w pole, y obierał do iego rekreacyi nayroskosznieysze iakie tylko być mogą mieysca, kontentował słuch iego miłym ptaszął śpiewaniem, y dawał mu się poznać na przyiemnym drzew leśnych cieniu, na kontentuiącey oczy ludzkie zabawiał go murawie: czynił go często uczestnikiem rozrywek pasterskich, y rolniczego ukontentowania; ktorzy wyśpiewuiąc wesoło, w pracach swoich nie znali tęsknicy. Spodziewał się, że prezentuiąc mu powabne wieśniackiego życia portrety, serce iego do zakochania się w nim pociągnie. Z tym wszystkim, słusznie obawiał się, ażeby matka iego nie odebrała skutku tym impressyom, ktore sam w sercu iego czynił. Pycha nie maiąca prożnych honorow, ktore iey są pokarmem, nie łatwo zginie, dla tego, że iey nic nie sprzyia. Jęczy ustawicznie w podłym ukryta stanie, y przez ciężki smutek łatwo się wydaie. Amelia, utraciwszy iuż tę godność, ktorą iey było dało urodzenie, usiłowała sprawić, ażeby przynaymniey

iaki

http://rcin.org.pl

iąki cień tey zacności, wydawał się w iey synku. Ubior, ktory mu dawała, nie był w prawdzie bogaty, lecz był szacownieyszy, y przystoynieyszy nad ten, ktory wieyskie noszą dzieci, koszulka z przycieńszego płotna, włosy kształtnie akkomodowane, sukienki nawet iego, lubo ludziom dystyngwowanym niebardzoby przypadały do gustu, były dla niego ozdobą gniew sprawuiącą ludziom, w osobie iego upatruiącym syna rownego sobie wieśniaka. Zaleca mu ustawicznie, ażeby się z innemi nie wdawał bardzo w podufałość; przypominała mu co moment zacność iego Przodkow; ubolewała nad nim, że nie był tak godnie, iak oni urodzonym; krotko mowiąc: czyniła go nieszczęśliwym, przyprowadzaiąc go do tego, że żałował tych płonnych powabow, od ktorych Oyciec, pragnął odwrocić iego serce.

Allard dziedziczył tę prostą wprawdzie, lecz gruntowną Filozofią, ktora nie zakładaiąc szczęśliwości w bogactwach, y wysokich stopniach godności, znayduie ią, gdy iey do tego

http://rcin.org.pl

go nic nie przeszkadza, w zażywaniu tych dobr, ktore natura ofiaruie swoim dzieciom w miłości, w przyiaźni, y ćwiczeniu się w tych cnotach, ktore ludzi ściśle łączą, czyniąc ich iednych ku drugim dobroczynnemi. Dla przytłumienia na sienia pychy, ktore iuż było rzucone w serce iego syna, y o ktorego to wzrost pilnie się starano, usiłował w lać w niego te ludzkości sentymenta, ktoremi się sam rządził. Dawał mu się poznać na tey czystey roskoszy, ktorą zostawuie po sobie miłosierny uczynek. Był sam niegdyś pocieszycielem strapionych, obrońcą słabych, podporą ludzi od siebie uboższych, pragnął, ażeby y syn iego w tym naśladował, y żeby często kontentował się tym naypięknieyszym, iakie tylko może być w naturze widowiskiem, to iest radością y wdzięcznością, ktore się malować zwykły w oczach człowieka, gdy się mu zostaiącemu w ucisku, daie ratunek. Sąsiad nasz choruie, mowił często do Bazylego, podobno grunta iego nie tak dobrze będą uprawne, iak gdyby sam doyrzał pracy swoich

ro-

http://rcin.org.pl

robotnikow, zaprowadź na rolę iego naſze konie, chodź ſam za pługiem, y gdy ſłabym ieſzcze będąc, o kiiu zaydzie na ſwoie pola, niech widzi, że nie ieſteśmy mu niewdzięczni za tę uſilność, z ktorą ſtara ſię o naſzą przyiaźń. Bazyli ſzedł natychmiaſt, y może być, że go do tego rownie prożność, iak dobra pobudzała natura; ſtarał ſię nawet, ażeby praca iego znaczny goſpodarzowi, na ktorego pracował roli, uczyniła pożytek. Ten potym nie zażywał owocu pracy rąk iego, bez oświadczenia mu za to wdzięczności. Wymawiał mile imię to Bazyli, y wyſiłał ſię na iego pochwały z tym wyrażeniem, y z tą rzetelnością, na ktorą ſama tylko przychylność zdobyć ſię może. Allard do tych pochwał, ktore ſynowi iego dawano, przyłączał ſwoie. Wyſławiał z wielką uſilnością dobre iego uczynki, do ktorych mu ſam był przywodzcą. Głaſzcząc iego prożność, gdy czynił dobrze, gdy pokazywał pragnienie być pożytecznym, gdy wyświadczał innym uſługi z tą ochotą, ktora to ſzacownieyſza bywa nad ſame do-

bro-

http://rcin.org.pl

brodzieyſtwa, ponieważ ieſt dowodem że z dobrego pochodzą ſerca, ſpodziewał ſię oderwać go od tych chimerycznych, y omamiaiących dobr, ktore mu codziennie przekładano przed oczy. Co żeby mu ſię powiodło, zażył arcy-ſłodkich łańcuchow przyiaźni, bo ſłodſzych ieſzcze nad łańcuchy miłości. Brat y ſioſtra, to ieſt Lucya y Marcellin, dla przecudney ſwoiey urody, dla rownego z Bazylim wieku, dla natury uformowaney iedynie do miłości, a oſobliwie Lucya dla przedziwnych ſwoich wdzięków, zdawali mu ſię do wykonania iego proiektu za nayſpoſobnieyſzych. Sprowadził ich do ſiebie, wynalazł im zabawki, w rozrywkach ich dodawał im ochoty, ſporządził im mile kontentuiące roſkoſzy, ktorych razem z niemi zażywaiąc, bardziey ie ieſzcze pomnażał. Oczy Rodzicow w ten czas tylko w dzieciach wzniecaią boiaźń, gdy ſię w nię zawſze wydaie ſurowość, lecz gdy niemi kieruie dobroć, gdy zapatruią ſię z ukontentowaniem na młodego wieku rozrywki, czyniąc ie niewinnieyſzemi,

http://rcin.org.pl

mi, nie umnieyszają roskoszy ich, y wesołości.

Bazyli w szesnastym iuż zostawał roku. Czuł w sobie wewnętrzną iakąś odmianę, nie mogąc sam poiąć, coby iey było przyczyną. Niesmakował iuż w tych rzeczach, ktore przedtym kontentowały iego serce; naprzykrzały mu się te rzeczy, ktore go przedtym naymiley rozrywały: Co dzień mniey się w nim pokazywało wesołości, lubo żadney do smutku nie miał przyczyny. Marcellin iego przyiaciel, Marcellin nawet, mniey mu iuż był miły. Przedtym, nie mogł się bez niego obeyść, rozrywki mało dla niego miały w sobie powabow, gdy ich zażywał bez niego; lecz od nieiakiego iuż czasu, dla oddalenia go od siebie, wszelkich zażywał pretextow. Wolał zostawać sam, gdy się nie zabawiał z Lucyą. Zapędzał z nią razem trzodę na mieysca nayodległeysze, y przepędzali oboie dni całe, nie mowiąc do siebie słowa, a naymnieyszey z tąd nie czuiąc tęsknicy. Poglądali na siebie wzaiemnie, wzdychali serdecznie, a przecież

http://rcin.org.pl

cież nie spuszczali z siebie oka. Częstokroć noc pokazała się, a oni nie myślili nawet ieszcze o powrocie do wsi. Polaie mię moy Oyciec mawiała Lucya; będzie mię także łaiała moia Matka, odpowiedał Bazyli; lecz kochana Lucyo, nie stoię o to, niech mię łaią co wieczor, bylem tylko dni wszystkie moiego życia mogł z tobą przepędzać. Niewiem przyczyny, lecz w ten czas tylko w sobie czuię ukontentowanie, gdy zostaiemy sami tylko z sobą. Kocham mocno moiego Oyca..... Z tym wszystkim.... Ach! wstydzę się przyznać ci się.... Kochana Lucyo, bardziey cię ieszcze kocham nad niego. Y ia także, odpowiadała Lucya.... Lecz kochany Bazyli, źle czyniemy, że nie kochamy naszych Rodzicow bardziey.... Tak wiele nam czynią dobrodzieystw!

Nikomu nie wyiawili byli swoich sentymentow, sami nawet o nich nie wiedzieli, a przecie żadnego nie było wieśniaka, ktoremuby nie były iuż wiadome. Oyciec Bazylego, Rodzice Lucyi, zapatrywali się z wielką

sa-

http://rcin.org.pl

satysfakcyą, na wzaiemną ich ku sobie miłość. Upatrywali, że byli godni siebie, y zamyślali w krotce ich złączyć. Allard osobliwie, któremu miłość podawała do serca nayżywsze do szczęśliwości swoiego syna zmierzaiące życzenia, pragnął mocno uformować ten ścisły związek, ktoryby go przywięzuiąc do własnego stanu miłym łańcuchem miłości, y słodką roskoszą wieśniackiego życia, nie dopuszczał żałować okazalszego, lecz mniey bez wątpienia szczęśliwego losu. Uczynił iuż do tego wszystkie potrzebne kroki; y nadały mu się iuż były dobrze. Rodzice Lucyi wielki ku niey maiąc affekt, a szacuiący mocno honor, y poczciwość, zezwolili z wielkim wdzięczności oświadczeniem na Allarda żądanie, nie tak dla tego, że był od nich bogatszym, iako dla tego, że był naycnotliwszym w całym owym Powiecie Obywatelem. Potrzeba było ieszcze do tego zezwolenia Matki Bazylego, Oyciec iego, rozkazał mu, ażeby ią o to sam prosił. „ Kochane moie dziecię, mowił do niego, wiesz iak cię serdecznie kocham.

Zo-

http://rcin.org.pl

Zostaię teraz w tym wieku, w ktorym naywiększą czuię roskosz, gdy się o twoie staram dobro. Szczęśliwość twoia synu moy, szczęśliwość mowię twoia, iedynym iest moich myśli celem, chcę, ażebyś żył szczęśliwym, y pragnę przed śmiercią ieszcze mieć roskosz z zapatrywania się na ugruntowane twoie dobro. Młody wprawdzie ieszcze iesteś, lecz czy możeż kto uskarżać się, że został prędko szczęśliwym? zamyślam cię ożenić! Lucyą, tę kochaną Lucyą, ktora wiem że ci się podoba, (luboś mi tego nigdy niepowiedział) obrałem ci za oblubienicę. Rodzice iey dadzą ci ią chętnie; lecz usilnemi twoiemi prożbami, y nayłagodnieyszemi iakie tylko być mogą sposobami, nakłoń twoię Matkę, ażeby się nie sprzeciwiała postanowieniu temu, ktore ci iest tak przyzwoite, wiem że nie łatwo na to zezwoli. Nie będąc kontenta, że iest żoną wieśniaka, lubo y ty iesteś wieśniakiem, może być, że spodziewa się ieszcze przez kredyt swoiey familii, wyrwać cię z stanu tego ze wszystkich nayszczęśliwszego, a zwłaszcza

http://rcin.org.pl

dla tych, ktorzy są w nim urodzeni. Szanuy twoię Matkę, kochay ią; lecz nie day się uwieść iey dumnym mowom. Synu moy! kochany synu moy, nie waż się wzgardzać tym stanem, w ktorym Przodkowie twoi żyli, życie w nim iest życiem spokoynym, życiem niewinnym, życiem cnotliwym. W pierwszych nawet gospodarstwa twoiego latach, nie wiele doznasz trudności. Masz siły, a ia mam doświadczenie, wzaiemną sobie będziemy pomocą. Gdy będziesz czynił usługi twoiemu Oycu, y słuchał rad twoich przyiacioł, uyrzysz, że we wszystkim będzie ci sprzyiało szczęście. Pokoy y radość panować będą w twoiey maley Familii. Jednym duchem wszyscy się rządzić będziemy, a bez rożnicy wiekow, zgoda ziednoczy nasze serca. Przy samym nawet życia moiego schyłku, mysląc o tobie, drżącą moią ręką będę kołysał małe twoie dzieci.... Bazyli chciał odpowiedzieć, lecz nie mogł. Głos utracił; oczy iego zalały się łzami: poszanowanie, y miłość synowska wyprowadziły także łzy z Oycowskich oczu. Amelia

http://rcin.org.pl

lia widziała koniec tey tak do płaczu wzbudzaiącey ſceny. Allard zoſtawił ią z ſynem, ſpodziewał ſię albowiem, że rozrzewnione Bazylego ſerce; miało w niey poruſzyć wnętrzności. Jakoż z początku doſyć ſzczęśliwie popierał ſwoy interes, rozrzewnił iey ſerce, rzucił ſię na iey ſzyię, ſkropił iagody iey arcy-ſłodkiemi łzami. Matko moia, zawołał głoſem, y po kilka kroć razy przerywanym łkaniem, Matko moia, będę ſzczęśliwym, ieżeli tylko ty nim być mi pozwolić zechceſz. Daią mi Lucyą, Lucyą naypięknieyſzą, y naygodnieyſzą miłości we wſi naſzey Panienkę, Lucyą, ktorą wſzyſcy moi rowiennicy kochaią ſerdecznie, a ktora mnie tylko ſamego kocha. Mogłżeś o tym pomyślić, przerwie mu mowę Amelia bez gniewu wprawdzie, lecz z pogardą, mogłżeś kiedy o tym pomyślić? Czyliżby ſyn prawdziwie mię kochaiący mogł kiedy zamyślać o małżeńſtwie, ktoreby mię bardziey ieſzcze uniżyło? Nie przydawayże mi uciſkow, pozwol, niech ci obiorę za żonę rowną mnie, ktorąbym bez wſtydu mogła na-

http://rcin.org.pl

zwać moią Corką. Bazyli chciał iey odpowiedzieć, lecz mu nie dopuściła, zażyła dla uięcia go sobie tych sztuk, ktore częstokroć kobietom za naygruntownieysze służą racye, y ktore prawie zawsze sprawuią, że w zamysłach swoich odbieraią skutek; wskrzesiła w sercu swoiego syna pasiyą prożności, ktorą miłość Oycowska nie co była przytłumiła, lecz nie mogła iey z gruntu wykorzenić. Tak dobrze umiała przekonać iego umysł, że dokazała, iż pragnął z taką usilnością zerwać swoy maryaż, iaką miał radość, gdy mu opowiedział iego Oyciec, że iuż był zakończony. Ażeby ugruntowała swoy tryumf, pobiegła natychmiast oznaymić go Rodzicom Lucyi. Chciała, ażeby okrutny ten afront był wieczną między temi dwoma familiami niezgody materyą, y nieprzyiaźni. Przybiega do domu Lucyi, y natychmiast ruinuie w nim tę miłą wesołość, ktora dla pewney nadziei przyszłego ukontentowania, w nim krolowała. Powstaią wszyscy, idą ku niey z wielką radością, otaczaią ią w koło; słuchaią z

nie-

http://rcin.org.pl

niecierpliwością, mniemaią z początku, że przychodzi, ażeby była uczestniczką tego ukontentowania, ktore złączenie dwoch miłości godnych osob, w sercach ludzkich sprawuie, nie długo iednak w tym zostaią błędzie. Uśmiechanie się wyrażaiące wzgardę poprzedza iey deklaracyą. Znayuszczypliwszą, iaką tylko być może wzgardą, targa owe związki, ktore mąż iey iuż był uformował. Napełnia żalem niewinne serce Lucyi, widzi płynące łzy z iey oczu, lecz ieszcze z łez tych urąga się. Nadchodzi w tym nieszczęśliwym momencie Allard, na twarzy wszystkich wyczytuię swoię nieszczęśliwość. Powraca śpieszno do swoiego domu, trapiącą serce pokrywaiąc rospacz. Spotyka się z swoim synem, poziera na niego oczyma, w ktorych żal y wzgarda doskonale były odmalowane. Bazyli obawiaiący się gniewu, czuie w sercu pociechę dla iego milczenia. Nie poymuie tego, że milczenie to iest znakiem duszy rozjątrzoney, y żadney nieprzypuszczaiącey pociechy; nie zaniedbywa żałować za swoy nie-

ro-

http://rcin.org.pl

roſtropny poſtępek, brzydzi ſię lekkomyślnością y prożnością ſwoią, lecz czyliż można fundować ſię na żalach tak płochey, y lekkomyślney duſzy?

Dom Allarda będący przedtym ſtolicą podufałości, rozrywek, y ſzczęścia, ſtał ſię pomieſzkaniem nieśmiałości, nieukontentowania, y tęſknicy. Affekt macierzyńſki, ktorego Bazyli doznawał, nie nadgradzał mu za tę familiarność, w ktorey arcy-ſłodka ieſt rzecz, żyć z tak miłości godnym, iakim był Allard, Oycem. Czaſem łudził ſię ieſzcze chimerycznemi nadzieiami, częściey iednak trapił ſię wſtydem, ktory w nim rodziła iego lekkość, y żalem, że zaſmucił ſerce nayukochańſzego ſwoiego Oyca. Wſzyſtkie dni ſwoie przepędzał w nieukontentowaiu, y ſmutku. Z tym wſzyſtkim, w tym iego nieſzczęśliwym ſtanie, zoſtawała mu ieſzcze iedna pociecha, ktorey nawet niepowinien ſię był ſpodziewać. Marcellin ow, ktorego on zaniedbał, Marcellin, ktorego on był wzgardził ſioſtrą, dotrzymywał mu wiernie przyiaźni, ſtarał ſię wſzelkiemi

http://rcin.org.pl

kiemi sposobami rosproszyć ten smutek, ktory nieznacznie niszczył iego przyiaciela. Radby był wskrzesić w nim gust do tych roskoszy, ktore naywiększemi ich w dzieciństwie były delicyami; lecz nie miały iuż w sobie żadnego dla Bazylego smaku. Gwałtowne passye wziąwszy w sercu naszym gorę, nie tylko nas czynią nieszczęśliwemi, trzymaiąc dusze naszą w ściśłych więzach, lecz nadto odbieraią im ieszcze smak w rzeczach niewinnych, ktory iak tylko raz utracą, nigdy się w nich nie odradza, chyba gdy doskonałe burzliwych tych passyi nastąpi uspokoienie.

Przez kilka iuż miesięcy Allard z swoim synem żyli w tey spokoyności, albo raczey w tey okropney melancholii, ktora zgryźliwsza częstokroć bywa nad naygwałtownieyszy smutek. Gdy Amelia, ktora dla dumnego swoiego humoru, y rad szkodliwych, przyczyną była wszystkich ich nieszczęśliwości, do nowego im ieszcze umartwienia dała okazyą. Załuiąc, iako się dorozumieć można, że była przyczyną panuiącey w swoim domu nie-

http://rcin.org.pl

niezgody, lecz aż nadto będąc dumną, ażeby żal swoy oświadczyć mogła, stała się pastwą wewnętrznego smutku y żalu. Widziano, że co raz stawała się nędznieyszą, lecz nie można było dociec przyczyny iey choroby. Rownie umykała się syna swoiego kareſſom, iako y męża swoiego względom. Allard, w ktorego oczach nikt nie był winnym, iak tylko zaczynał być nieszczęśliwym, zażywał wszelkich sposobow na przywrocenie dawnego iey duszy spoczynku y pierwszego zdrowia. Starania iego były niepożyteczne, a stan żony iego, stawał się co raz niebeśpiecznieyszym. Gwałtowna maligna przyłączona do niebeśpiecznych paroxyzmow, odebrała im w krotce nadzieię zachowania iey przy życiu. Syn iey, y mąż nie oddalali się od niey na moment; każdy z nich trzymał ią za iednę rękę. Bazyli skrapiał łzami łożko swoiey Matki, a Allard poglądał na nią pływaiącemi we łzach, y wyrażaiącemi miłość oczyma. Poruszona naostatek do żywego tym tak uymuiącym za serce widowiskiem,

dała

http://rcin.org.pl

dała macierzyńskiey miłości, wdzięczności, y ludzkości przełamać, y przezwyciężyć w sobie pychę. Wspaniale się przezwyciężyła, y wziąwszy iedną ręką za szyię swoiego męża, a drugą za szyię syna, przyciągneła ich razem do swoich piersi. Rozumiała że żyć zaczynała, y że miała statecznie zażywać delicyi, z takowey sytuacyi; lecz poruszenie iey tak było gwałtowne, że zostawać w niey długo nie mogła. W padła w krotce w wielkię mdłości. Bazyli będąc przy Matce, nie wiedząc coby miał czynić, tak iak y ona potrzebował ratunku. A Allard strapiony, nie był sposobnym do dawania go im oboygu. Przywrocono ich szczęśliwie do życia, w otrzeźwieniu iednak Amelii, wiele użyto trudności. Ledwie co otworzyła oczy, zaraz wyczytać w nich było można, iż miała odbłąkany rozum. Po słabości albowiem iey, nastąpiło szaleństwo, w ktorym paffniąc się, bardziey ieszcze bać się kazała o swoie życie, y serca wszystkich przytomnych wzbudziła do politowania. Jakożkolwiek starano się utrzymać

ią,

http://rcin.org.pl

ią, wyrwała się z swoiego łożka, rzuciła się do nog swoiego syna, biorąc go za swoiego męża, y skrapiaiąc ie łzami, uprasząła go pokornie o przypuszczenie, iż była przyczyną tak wielkiey iego zgryzoty. Mowiła do niego z żalami: wielkiego poszanowania godny mężu, wyświadcz łaskę niegodney ciebie żonie, daruymi Allardzie, ukochany moy Allardzie.... Sciskała silnie za kolana Bazylego, y mowiła daley: przywroć synowi twoiemu przyiaźń. Ja iestem! ia sama! ktoram go z tobą porożniła. Obrociwszy się potym do zapatruiących się na tę tak rozrzewniaiącą scenę, wołała żałośnie: nic mi nie odpowiada; przyłączcie prożby wasze do moich; przymuście go, ażeby mi przywrocił miłość, ktorąm wzgardziła, y ktorey dopiero teraz poznaię szacunek.... Lecz przebog! milczą wszyscy.... Wszyscy oniemieli!.. Jakoż nic w ten czas nie mowili. Plebań, medyk, kobiety przytomne, krotko mowiąc wszyscy płakali, a Allard z swoim synem żałosnemi iękami rospacz swoię oświadczali.

Gdy

http://rcin.org.pl

Gdy minął ten moment, w ktorym widowiska straszne y niespodziane czynić zwykły ludzi martwemi, poczęli wszyscy zwielką usilnością ratować chorą, ktora sobie tak doskonale wszystkich zniewalała serca. Zaniesiono ią na łożko, a Pan Chablais, ktory z miłości ku narodowi ludzkiemu, poświęcił się iuż był całego na usługę wieśniakow, y ktory przez pilną swoię applikacyą, miany iuż był na ten czas, za naydoskonalszego w całey Europie Medyka, uspokoił w niey szczęśliwie krew tak gwałtownie zburzoną. Tuszył nawet sobie, że gwałtowne te w niey poruszenia, nie tylko iey nie miały być szkodliwe, lecz nadto dopomoc iey miały do zdrowia. Nie omylił się; gdyż lekarstwa dane iey od niego, uczyniły pożądany skutek, zdawało się, że nabierały dzielności z rąk, z ktorych ie brała; to iest z rąk Allarda, y Syna; Medyk nie rozkazywał się im oddalać; Częstokroć albowiem przywracaiąc duszy pociechę, przywrocić można ciału zdrowie. Amelia bezwątpienia winna była przywrocenie

zdro-

http://rcin.org.pl

zdrowia swego, tey czystey roskoszy, ktorą czuła w sobie z upewnienia, że ią prawdziwie kochano. Wyczytywała w oczach swoiego syna, w troskliwości wydaiącey się w każdym iego skinieniu, y przez rożne poruszenia, iak ią niezmiernie kochał, y iak się nieszczęśliwym iey stanem trapił. Cieszyła go sama z uczuciem delicyi w samych swoich boleściach. Poznawała także przez staranie, ktore miał o niey mąż iey ukochany, przez pełne miłości względy, ktore iey czynił, y przez troskliwe usługi, iak się utracić iey obawiał. Ach! mogłam być szczęśliwa! mowiła do niego łzy wylewaiąc! miałam w twoiey osobie arcy-wiernego przyiaciela, naygodnieyszego miłości męża, nieporownaney cnoty człowieka.... Niestetyż! stałam się samo chcąc niegodną ciebie, y dopiero teraz gdy mi się rozłączać przychodzi z światem, zaczynam się poznawać na prawdziwym moim szczęściu! serce twoie ofiarowało mi zawsze to prawdziwe dobro, a moia obrzydliwa pycha wzgardzała zawsze wielkim tym

twoim

http://rcin.org.pl

twoim dobrodzieyſtwem. Ach! gdyby mi Bog pozwolił życia, iak odmienne byś we mnie oglądał ſentymenta! Allard ſamym iey tylko miłości oświadczeniem, y wylanemi łzami na to odpowiadał. Lecz przeſtał w krotce płakać, Pan Chablais przywrocił mu nadzieię. Polepſzenie zdrowia Amelii było oczywiſte: przez długi czas nie mogła przyiść do ſiebie, a uſilność Allarda w ſtaraniu ſię o iey zdrowie, y w dawaniu iey ratunku zawſze była nieodmienna: tak ſię zawſze ſprawował, iako prawdziwie życzliwy przyiaciel, ktory zazwyczay niewymowną unoſi ſię radością, gdy ogląda oddalonego przez nieiaki czas przyiaciela ſwego powracaiące ſię do ſiebie ſerce. Gdy iuż nie widział potrzeby troſkania ſię o zdrowie ſwoiey żony, ſtarał pozbawić ſię tey boiaźni, ktorą mu dobrze wiadoma iey natura ſłuſznie ſprawiła. Szędziwy albowiem maiąc wiek, y doſkonałe doświadczenie, poznawał, że niepotrzeba było dowierzać obietnicom uczynionym w takim momencie, w ktorym ſerce wſzyſtko przyobiecać

ieſt

http://rcin.org.pl

ieſt gotowe; poki tylko trwa w nas poruſzenie, wymuſza na nas częſtokroć obietnice, o ktorych zapominamy iak tylko toż poruſzenie uſtaie. Lubo więc ſerce iego bardziey a niżeli czyie było na wſzyſtko powolne, chciał iednak, ażeby nawrocenie iey ſamemu tylko był winien rozumowi. Rzetelność, wielką ma zawſze ſkuteczność, iak tylko od wyſokiego humoru, y okrucieńſtwa ieſt daleka. Bez pokrywki więc, opowiedział iey przyczynę ſwoiey boiaźni, y otworzył żądania. Niebioſa nakłoniły cię do moich myśli, mowił do ſwoiey żony, zdaie mi ſię nawet, że nie dla czego innego ſpuściły na ciebie tak niebeſpieczną chorobę, tylko ażebyś ſię nauczyła być z przywiązaniem do tego, ktorego ſam twoy obowiązek, a oſobliwie wielka ku tobie miłość, roſkazywała wzaiemnie kochać. Miałem prawdziwą przyczynę, mowił daley, uſkarżać ſię na ciebie; oziębłe twoie ze mną poſtępowanie, pogarda, y wynioſłość, oddaliły mię były nie co od ciebie. Przyznaię ci ſię ſzczerze, rozumiałem że iuż na zawſze od-

wro-

http://rcin.org.pl

wrociło się było od ciebie moie ſerce; lecz miłość, ktora się raz zapali w ſercu poczciwego człowieka, nie może nigdy zupełnie zagaſnąć. Miłość moia ku tobie ożyła, odzyſkała nawet wſzelką moc ſwoię, gdym cię zobaczył w niebeſpieczeńſtwie. Przywróciłem ci moy affekt, coś ty wdzięcznym przyięła ſercem; płakaliśmy wzaiemnie, łzy te wyprowadzała z ſerca naſzego miłość, y poznałem w oſtatnim tym moim nieſzczęściu, iak ieſt rzecz miła wylewać łzy z miłości. Lecz w krotkim czaſie żal twoy gorzki, y gwałtowność twoiey choroby, przyprowadziły mnie do roſpaczy, a po roſpaczy ſłodka naſtąpiła nadzieia. Powracaiąc ſię do życia, przywróciłaś ſercu moiemu ukontentowanie, ſprawiłaś, że zaiaśniała w nim iutrzenka ſzczęśliwości, ktorey do tych czas ieſzcze nieznałem. Nigdyś albowiem kochana moia Amelio, nigdyś ieſzcze aż do owego czaſu, nie weyzrzała na mnie była prawdziwą miłość wyrażaiącym okiem.... Obchodzenie ſię twoie.... Lecz daymy iuż pokoy tym uſkarża-

http://rcin.org.pl

żaniom się. Ten tylko w pamięci będę miał moment, który mi dał godną kochania żonę, będę go miał zawsze przed oczyma, ażeby inne następuiące momenta, były mu podobne. Amelia chciała mówić; lecz im bardziey kto uczuie w sobie miłość, tym mniey do wymowienia się znayduie w sobie sposobności; rzuciła się na szyię swoiego męża, przyciśnęła go mocno do siebie, a oczy iey same doskonałym serca były tłumaczem.

Allard nagotował iuż był się dobrze na tę konwersacyą, a zatym mógł ią daley pociągnąć. Ukochana moia Amelio, mówił, nie będziesz sobie miała za urazę, że twoy mąż, że człowiek, któregoś ty żywey miłości sentymentami zniewoliła serce, z tą mówić z tobą będzie szczerością, którey wyciąga prawdziwa przyiaźń. Nierozumiey, ażebym ieszcze ku tobie miał iaką niechęć. Jeżeli przypominam sobie twoie przeszłe niedoskonałości, nie dla czego to innego czynię, tylko ażebym bardziey cieszył się cnotami, które ich w sercu twoim zastąpiły mieysce. Niedoskona-

http://rcin.org.pl

nałości te twoie będąc przyczyną moiego nieszczęścia, czyniły cię także nieszczęśliwą. Nie może albowiem nie być ten nieszczęśliwym, ktory przez dumę y wyniosłość oddala się od tych ludzi, z ktorémi będąc posłusznym Boskim wyrokom żyć koniecznie powinien. Żyi w przyiaźni z temi kobietami, ktore dla zamęścia twego, stały ci się rownemi. Przepędziłaś młode twoie lata w gmachu, ktory Rodzice twoi nazywali pałacem. Urodzenie twoie nie dozwalało ci zabawiać się temi pracami, ktore od stanu wieśniackiego wszelką oddalaią tęsknicę, y w ktorych nawet smakuią sobie, pewni będąc, że ie dla ulubionych sobie podeymuią osób. Roboty, ktore podeymuią razem z swoiemi Rodzicami, staranie w daniu ratunku swoiey Familii, ustawiczna agitacya, wesołość, samo wieśniackie życie podaie im do serca milsze daleko y przyiemnieysze myśli, nad te, ktore miewaią wyższey rangi matrony, niemaiące dobrey edukacyi. Stryi moy, ktory wiele obiechał, kraiow, y wszędzie dla swoiey prostoty, szczero-

 ści,

http://rcin.org.pl

rości, y głębokiey rzeczy wiadomości z ukontentowaniem bywał przyimowany, powiadał mi często, że powielekroć razy widywał, iż wieśniacy wielkich Panow, y rozumnych nawet ludzi, rozumnym swoim dyskursem wprawiali w zadumienie, tak dalece, że sobie smakowali w ich konwersacyach, y nie mogli się widziwić rozumnym ich rozmowom. Niepogardzay więc od tego czasu ludźmi, ktorzy nie są dla swoiego stanu godni wzgardy, ponieważ w nich y uczciwość znayduie się y mądrość. Miey nas przecie za ludzi. Nie opuszczay w stanie twoim zażyć naywiększych roskoszy, spraw, ażeby cię kochali wszyscy wioski naszey obywatele. Nie możesz iuż teraz powątpiwać, że cię twoy syn y mąż serdecznie kochaią. Nie obiecuię ci nic, odezwała się z płaczem Amelia, y przyciskaiąc do serca swoiego męża, nie obiecuię ci nic, lecz sam zobaczysz.

Tegoż zaraz momentu porzuciła wszystkie swoie stroie, ktore żadney iey iuż nie przydaiąc ozdoby, to tylko sprawiały, że się dy-

stynk-

http://rcin.org.pl

ſtyngwowała od innych wieśniaczek. Wzięła na ſiebie proſty gorſet, biały fartuſzek, kapturek bez kornetow, y w tym ubiorze przyzwoitym żonie Allarda poſzła do ſwoiey ſąſiadki. Antonina, (tak ſię nazywała ſąſiadka,) żadziwiwſzy ſię, iż odbierała od Amelii wizytę, y że ią oglądała w wieśniackim ubiorze, długo nie mogła wyiść z zadumienia. O Boże! rzekła do niey, y tyżto uſtroiona tak, iak y inne wieśniaczki przychodziſz do chaty ubogiego rolnika? Mąż moy, odpowiedziała Amelia, otworzył mi iuż oczy. Starania iego omnie, dobroć y miłość wznieciły w mey duſzy ludzkość, y wzaiemny ku niemu affekt. Cnoty te przyprowadziły mię do rozumu. Wſtydzę ſię teraz dawnego moiego życia, ktore mię wſzyſtkim podawało w nienawiść. Brzydzę ſię moią pychą y nierozumną dumą. Pragnę zakoſztować tych roſkoſzy, ktorych iako mnie upewnia moy kochany Allard, nigdzie tylko na wſi nie można zażywać, pragnę ziednać ſobie u wſzyſtkich miłość, racz być moią przyiaciołką, mowiła

http://rcin.org.pl

daley Amelia, ofiaruię ci wzaiemnie przyiaźń, y nieskończenie ci będę obowiązana, ieżeli ią łaskawie przyimieśz. Dobra z natury, wesoła, żywa, y szczera Antonina, przyięła z ukontentowaniem tę Amelii ofiarę, y w krotkim czasie przyiaźń ich doskonale się ugruntowała, konwersacya ich pociągnęła się długo, y arcy im była miłą; Antonia prowadziła dyskurs o swoim gospodarstwie, o swoim mężu, y dzieciach, o szczęśliwości zgodnie żyiącego małżeństwa, o ukontentowaniu ktorego doznaie dobrze obchodzący się z swoiemi sąsiady, tudzież o tey roskoszy, ktorą mieć można z obowiązania ich sobie y z odbierania od nich pomocy wzaiemney, będącey dowodem oczywistey miłości y przyiaźni. Z taką zaś dyskurs swoy prowadziła żywością, z taką dokładnością, że Amelia uczuła w sobie wzruszone wnętrzności, y rospływała się od radości. Uczuła w sobie tę wewnętrzną pociechę, ktorą nas tylko sam dyskurs o rzeczach y żywe odmalowanie prawdziwie roskosznego życia nabawić może. Czyliż iest

rzecz

http://rcin.org.pl

rzecz podobna, zawołała, będąc tak bliſko przy ſzczęśliwości, mogłażem nie poznać ſię nigdy na niey. Ach! ſzczęśliwość ta ſtroniła zawſze od domu Allarda, iak tylkom ia do niego weſzła, o przyiaciołko moia! o kochana moia Antonino! dopomoż mi, ażebym ią na nowo do niego w prowadziła. Antonina radziła iey nadewſzyſtko, ażeby wzgardziła chwałą, ſzła za radą ſwoiego ſerca, była z przywiązaniem do ſwego męża, kochała ſwoiego ſyna, y tak weſoło iak ona zabawiała ſię pracami około goſpodarſtwa, tudzież żeby ſię ſtarała iako naywięcey mieć przyiaciołek, z ktoremiby przy wſzelkiey wolności tak o ſwoich pomyślnościach, iako y przeciwnościach rozmawiać mogła. Amelia nim odeſzła od niey, podziękowała iey, uściſkała ią ſerdecznie, y upraſzała, ażeby ią też po Nieſzporach nawiedziła.

Naycięższa ieſt rzecz, gdy kto chce poprawić ſię, do cnoty uczynić pierwſzy krok, y przezwyciężyć ten ſzkodliwy wſtyd, ktory częſtokroć przeſzkadza do odmiany żyeia.

Amelia

http://rcin.org.pl

Amelia odważne miała na wszystko serce, nie bała się, ażeby w tym dobrym nie ustała przedsięwzięciu, była albowiem doskonale przekonana, iż w tym trwać zawsze miała. Była w Kościele z miną skromną, lecz wesołą, wychodząc z Kościoła tyle dokazała, że sobie już uymować zaczęła te kobiety, ktoremi naybardziey była wzgardziła. Zeszła się z Matką Lucyi, pokazała na twarzy wstyd y żal ukrywaiący się w sercu, że ią sobie obraziła.

Mieszkańcy owey wioski dziwuiąc się nad prostotą ubiorow Amelii, a bardziey ieszcze zadumiewaiąc się nad iey przyiemną ludzkością, niewiedzieli iakieyby rzeczy przypisać mogli taką odmianę. Kochali wszyscy Allarda, wszyscy więc niezmierną uczuli pociechę, y pobiegli mu winszować. Serce iego unosiło się radością, ktorą ponieważ raz pierwszy w sobie uczuł, z wielkim nią nasycał się łakomstwem, lecz z arcy-doskonałym smakiem. Radość ta dodała mu skrzydeł do prędszego do domu powrotu, znalazł w nim A-

melią

http://rcin.org.pl

melią przyciſkaiącą do ſerca ſwoiego ſyna. Obłapił ie oboie ſwoiemi rękoma, y w tey tak miłey poſturze zoſtawał tak długo, że go w niey Antonina zaſtała. Ukontentowana tak miłym widowiſkiem, poczęła klaſkać rękami, wyſkoczyła po izbie, uściſkała każde z oſobna, y niemogąc ukryć w ſercu ſwoim pociechy pobiegła opowiadać po całey wſi to co widziała. Opowiadam wam moie dzieci wefele wielkie, mowiła do młodych wieśniaczkow y wieśniaczek. Idźcie, ſprowadźcie oboie y dudy, będziemy tańczyli, ia idę gotować dla was wieczerzą; biegnie czymprędzey do domu, bierze wſzyſtkie leguminki, y żywności, ktore tylko miała, zanoſi ie do Amelii, otwiera ſię iey z woią intencyą. Amelia wyſławia iey proiekt pod Niebioſa, Allard, Bazyli, y dwie owe niewiaſty krzątaią ſię około pracy. Ogień żywo ſię pali, obracaią ſię rożny, y wieczerza w krotkim momencie ſtaneła gotowa. Pleban przyſyła ſwoich nożow, łyżek y wina. Przychodzi ſam na ten weſoły bankiet, nie dla tego, ażeby był przy-

czy-

http://rcin.org.pl

czyną ſubiekcyi y umartwienia, lecz żeby ſię rownie ze wſzyſtkiemi cieſzył. Już Jmć Xiądz German (imię Plebana) pobłogoſławił był potrawy, iuż mieli wſzyſcy do ſtołu ſiadać, gdy Allard poſtrzegł, że nie ſtawało przy bankiecie Lucyi, y całey iey Familii. Ludzkość twoia iuż cię teraz nic nie koſztuie, rzekł do ſwoiey żony, idź proś tych ludzi, ktorzy nas kochali, ktorycheśmy obrazili, ktorzy podobno zechcą z nami ſię iednoczyć. Sciſnęła za rękę ſwoiego męża y pobiegła z Antoniną y z ſynem ſwoim do Rodzicow Lucyi; z początku w przezwyciężeniu ich wiele doznała trudności, lecz Bazyli klęczący u nog ich, y Antonina ciągnąć ich gwałtem, przywiedli ich do tego, że odważyli ſię iść z Amelią. Allard wielką przychodzącym oświadczył wdzięczność, y obecność ich pomnożyła iego radość. Lucya nie była nigdy, iak na ow czas pięknieyſzą, y pierſi iey od ſpieſzenia ſię dyſzały, a boiaźń malowała na iey iagodach też ſame roże, ktoremi radość przyozdabiała twarz Bazylego. Wſzyſtkich oczy obrociły

ſię

http://rcin.org.pl

ſię na tę tak śliczną parę. Wſzyſcy niezmiernie ſobie życzyli widzieć ią iak nayprędzey złączoną.

Amelia wſparta od ſwoiego męża częſtowała na tym bańkiecie gości z tą ochotą, ktorą ſamo tylko rzetelne ſerca ukontentowanie dać może. Odrodziła ſię światu z niezmierną ſwoią roſkoſzą, dała ſię powodować tym ſentymentom, ktore podaie natura; Gdy dla pomnożenia radości, brat iey pokazał ſię w pośrzod całego zgromadzenia, ona naybardziey tego pragnęła, ażeby go była miała za świadka ſwoiey ſzczęśliwości, on także ſam niezmiernie ſobie życzył widzieć ią ſzczęśliwą, lecz znaiąc dobrze iey naturę, nie mogł ſię tego ſpodziewać. W zadumieniu ſwoim rożne iey zadawał pytania. Amelia nie chciała ſama uſpokaiać iego ciekawości. Poſadziła go przy Jmci Xiędzu Germanie proſząc, ażeby go o wſzyſtkim informował. Zacny Paſterz opowiedział hiſtoryą dwoch tych małżonkow. Mowił z wyrażeniem podziwienia, y z żywą dokładnością, mowił z honorem o

cno-

http://rcin.org.pl

cnotach Allarda, y wyſokie dawał pochwały Amelii, że ſię nawrociła do cnoty. Mowił zaś z tą żywością, dokładnością, y wyrazem, ktore ſą charakterem dyſkurſu człowieka cnotliwego, gdy z niezmiernym ſwoim ukontentowaniem wychwala cnoty. D'Ormond ſłuchał go z przyzwoitym reſpektem. Serce iego zachodziło nieiako drogę, ſłowom godnego tego poſzanowania Kapłana. Oczy iego ſzukały oczu ſwoiey ſioſtry, y oświadczały iey niezmierną radość.

Po ſkończoney wieczerzy dudy dały ſię ſłyſzeć. Allard z ſwoią żoną zaczął wieśniacki balet. Wzięła potym Amelia w taniec Oyca Lucyi. Tu z prawdziwym przyiaźni oświadczeniem uściſkali ſię oboie. Lucya wyzwoliła potym Amelią. Poſtępek ten iey Oyca mogłby był komu ſprawić podziwienie, gdyby ſnadno nie dociekano iego przyczyny. Pocałowawſzy ſwoię corkę z oświadczeniem tey miłości, ktorey miłośny Oyciec ukryć w ſobie nie może, rozkazał iey wziąć w taniec Bazylego. Drżała idąc ku niemu: miłość, u-

kon-

http://rcin.org.pl

kontentowanie, y wstyd Panieński, wszystkie iey napełniały zmysły; Bazyli drżał wzaiemnie, widząc ią zbliżaiącą się ku sobie, serce iego wzruszone tłukło się w nim od wesela y miłości. Wszystkich gości obrociły się na nich oczy: d'Ormond pierwszy raz w życiu napaść swoie oczy naymilszym, iakie tylko mieć może natura, widowiskiem, prezentuiącym mu dwie osoby przyłączaiące do młodości y do wdzięków swoich ten pociągaiący do siebie serca, wstyd; ktory szacownieyszy iest nad samą urodę. Po skończonym ich tańcu, młodzi wieśniacy zaczęli swoie tańce. Wesołość wydawała się na ich czołach, a ukontentowanie do wyskakiwania dodawało im ochoty. Tak w pierwiastkach świata człowiek weselił się w stanie niewinności! y poświęcał przez wieśniacki taniec, ochoty y okrzyki arcy-miłe, Bostwu swoie sprawy. Wschodząca Jutrzenka uczyniła koniec temu balikowi. Każdy szedł do swoiey pracy, zabieraiąc to słodkie z sobą ukontentowanie, ktore się zostaie w sercu naszym po czystych a prawdziwych roskoszach. D'Or-

http://rcin.org.pl

D'Ormond rzeczami temi, na ktore zapatrywał się, prawie odszedłszy od zmysłow, niewypowiedzianie sobie szacuiąc Allarda naturę, unosząc się podziwieniem y affektem ku swoiey siostrze, czuiąc w sobie wielką miłość ku swoiemu siestrzeńcowi, postanowił przepędzać dni życia swego wraz z temi ludźmi, ktorzy go nie mogli nie uczynić szczęśliwym. Sprzykrzyło mu się iuż było życie tułackie, ktore przez długi czas prowadził. Społeczeństwo, w ktorym był przymuszony żyć, nie przypadało do iego myśli, będąc Filozofem między takiemi ludźmi, ktorzy samemi tylko zabawiali się bagatelkami, ktorzy sypiali dla uniknienia tęsknicy, u ktorych niespokoyność y tumult miane były za wesołość, u ktorych naostatek człowiek rozumny uchodził częstokroć za chimeryka, pragnął tego szczęśliwego momentu, w ktorymby mogł potargać te kaydany, ktore go uciskały; lecz wielka szczupłość fortuny, nie pozwalała mu aż do owego czasu zażywać wolności spoczynku. W domu Allarda poznał dopiero,

że

http://rcin.org.pl

że będąc bardzo ubogim co do zbytku, był bardzo bogatym co do szczęścia. Postanowił więc w nim ugruntować swoie pomieszkanie. Wszystkim albowiem zdawało się, że nowe w nim pokazały się roskoszy y ukontentowania. Zgoda przywróciła była do niego podufałość y miłą familiarność; krotko mowiąc, szczęśliwi iedno dla drugiego, Allard y Amelia o dobro y szczęśliwość Bazylego iedynie się starali. Lucya, godna ze wszech miar miłości. Lucya, mogła go sama gruntownie uczynić szczęśliwym. Jmć Xiądz German, Oyciec y przyiaciel wszystkich swoich Parafianow proszony, ażeby nowe do otrzymania mu iey uczynił kroki; nie wiele w tym zażył trudności. Rady poczciwego człowieka tyle mogą w duszach prostych, a cnotliwych, ile prawa. We wszystkim w krotce między Rodzicami stanęła umowa. Jednym sercem życzyli sobie szczęśliwości swoich dzieci; przeto z rowną radością y ochotą zaprowadzili ie przed Ołtarz. Bazyli y Lucya poprzysięgli sobie wieczną miłość; bardzo im łatwo było

do-

http://rcin.org.pl

dotrzymać przysięgi, bo obiecywali sobie być wiecznie szczęśliwemi.

Lucya wszedłszy do domu Allarda pomnożyła w nim szczęśliwość. Amelia z mężem swoim zapatrywali się na nią, iako na dar dany sobie z Nieba w nadgrodę cnot swoich. D'Ormond upatrywał w niey naturę dobrą, ciągnącą do siebie każdego serce, wesołą, lituiącą się, niczym się nie zasmucaiącą, ktorą lubo w imaginacyi swoiey często sobie wystawiał, nie rozumiał iednak, ażeby kiedy taką mogł widzieć na świecie. Bazyli.... doskonaley ieszcze znał się na niey, bo iey był mężem.

Nieoszacowany Allard Filozof według swoiego stanu, a kto wie, ieżeli nie naylepszy, ponieważ szedł za naukami doświadczenia, y za natchnieniem natury, cieszac się tym darem Boskim, myślił o ludzkiey ułomności, y wiedział doskonale, że w pośrzod szczęśliwości dusza nie iest wolna od przykrych niesmakow. Otworzył swoie zamysły d'Ormando-

wi,

http://rcin.org.pl

wi, y obadwa zgodnie pracowali około ſpoſobow zapobieżenia przyſzłym nieſzczęśliwościom. Pomnażaiąc ſwoie prace nie przymnażali ſobie fatygi, bo ie czynili dla miłych ſobie y arcy-pożytecznych oſob, y owſzem prace ſwoie zamienili w roſkoſzy.

D'Ormond ſzczupłe maiąc bogactwa, lecz nie maiąc nigdy przywiązania y guſtu tylko do tych ſzacownych rzeczy, ktore nikogo nie przyprowadzaią do ubogſtwa, to ieſt do nauki, do ludzkości, dotrzymał był w całości pomnieyſzey ſumki, ktora mu ſię doſtała była w dziedzictwie po iego Oycu. Nie miał wſzyſtkiego nad 20000 złotych; lecz był prawdziwie roſtropnym. Szczupła ta ſumka nie tylko mu była doſtateczna na opędzenie potrzeb, lecz nadto na zapomnożenie cnotliwych przyiacioł, ktorych tylko ſobie przywłaſzczyło iego ſerce. Odłożył iey cząſtkę na kupienie arcy-pięknego domoſtwa, położonego przy ślicznym iednym pagorku, reſztę zaś wydał na zakupienie gruntow, ktore go otaczały.

Ugrun-

http://rcin.org.pl

Ugruntował swoie pomieszkanie według maxym tey Filozofii, ktoraby mogła wielu przyprowadzić do zakochania się w naturze, gdyby ludzie odważyli się być prawdziwie szczęśliwemi. Upatrywał w swoiey sieostrzenicy naturę poczciwą, y drugą prawie w osobie iey widział Julią, tego tylko iey nie stawało, że takiey, iak ona nie miała edukacyi lecz y w to nauki mogły potrafić. Dał ie więc d'Ormond zawarte w kśiążce Lucyi, ktora wyczytała w niey większą część takich rzeczy, o ktorych po części iuż przedtym myśliła, nie mogąc ich tylko doskonale poiąć. Kśiążka ta była dla niey skarbem. Wypełniwszy powinności Religii, zamykała się z nią w dni święte. Usiłowała nadewszystko poiąć postępki Julii, co się tykało domowego gospodarstwa. Wszystkiego tego pilnie chwytała się, cokolwiek do swoiey sytuacyi widziała potrzebnego, y porzucała czytanie nie większą zabrawszy miłość ku swoim Rodzicom, lecz więcey rozumnych do wynalezienia nowych podobania się im sposobow.

Po-

http://rcin.org.pl

Pomieszkanie wieyskie d'Ormonda nie mniey było wygodne, iak proste. Prospekt iego był arcy-miły, łąki, po ktorych rzeka maiąca na brzegach swoich zielone wierzby, płynąc wężykiem, miłe sprawowała oczom widowisko, pola przykryte obfitym zbożem, y urodzayne drzewa naginaiące się pod owocami w koło otaczały to iego miłe pomieszkanie. Dzień, ktorego w nim zaczął mieszkać, był dniem balu; lecz balu danego przez d'Ormonda, na ktory sama Lucya gotowała potrawy, nie mogł mieć w sobie, ani zamieszania żadnego, ani zbytku. Miła wesołość, naturalne wdzięki, y wieyska prostota, wszelką iego były ozdobą, a same ziemskie owoce y drzewka, czyniły go wspaniałym. Sama Lucya przez ufność w swoim Wuiu przygotowała była skrycie wszystko z tą gustu delikatnością, ktora w każdym znayduie się stanie, y ktora ciągnie do siebie wszystkich serca.

Allard y Amelia z Bazylim powracali z pracy. Upał był na ten czas wielki, twarz ich sama pokazywała, że potrzebowali y spoczyn-

http://rcin.org.pl

ku, y posilenia się. Gdy d'Ormond zaprosił ich, ażeby wstąpili do niego, y zażyli tego chłodku, ktory czynił bliski przy domostwie iego pagorek. Amelia, ktora się iuż była nauczyła szacować sobie cudzą ludzkość y względy, sprzeciwiała się ieszcze nie co tey rekreacyi. Allard iednak, ktory doskonaley ieszcze od niey wiedział potrzebę akkomodowania się ludziom, zezwolił z ukontentowaniem na pragnienie d'Ormonda. Lecz iak wielkie ich było zadumienie, gdy wszedłszy we drzwi ogroda, ktorego niewiedzieli ieszcze, kto był Panem, z obaczyli przeciwko sobie wychodzącą Lucyą, ktora przystoynie przybrana, maiąc przypięty bukiet rożowy, y kwiatkami przybrane włosy, biegła ku nim z wielką radością? Nie pozwoliła im czasu do mowienia. Wzięła Allarda iedną, a Amelią drugą ręką, y zaprowadziła ich pod altanę zrobioną z wiśniowych drzewek; Bazyli szedł za niemi cicho, d'Ormond cieszył się z ich zadumienia y ukontentowania. Zastali w tey altance stoł przystoynie zastawiony. Przykryty był cały

legu-

http://rcin.org.pl

leguminami arcy-wybornie od Lucyi przyprawnemi, sałatą, świeżemi iaiami, y naylepszemi iakie tylko w owey porze roku znaydować się mogły fruktami. Kanapki porobione z darniu służyły im za krzesła, listki zwolna od północnego wietrzyku wzruszone mieszały się z rożnemi kwiatami, a ptaszęta kupiące się, za zwyczay około zachodu słońca miłą kontentowały ich uszy melodyą, chłod, y piękność wieczorna, śpiewanie słowika y szczygłow, szemranie miłe rzeczki, zapach kwiatkow, a nadewszystko uczucie wewnętrzne miłości y zupełnego ukontentowania, cieszyło wszystkich bankietnikow, y arcy-roskosznego milczenia było przyczyną. Serce nieoszacowanego Allarda, tłukło się w nim od radości, a oczy iego pływały we łzach. Amelia raz na swoiego męża y syna, drugi raz na swoiego brata y żonę syna swego pełnym miłości poglądała okiem. Twarz Bazylego wyrażała na sobie wdzięczność y miłość. Twarz zaś Lucyi większey ieszcze nabrała piękności dla nowych wdzięków, y wesołego humoru.

http://rcin.org.pl

D'Ormond czuł w sobie, iż dopiero żyć zaczynał. Przerwał naostatek z Lucyą miłe, w ktorym zostawali milczenie. Zaśpiewali razem piosneczkę o roskoszach miłości, słodyczy przyiaźni, y błogosławieństwach niewinnego y spokoynego życia. D'Ormond miał głos wdzięczny y wolny: serce wzruszone affektami dyktowało mu piosneczki. Lucya nie znała procz natury, żadnego do śpiewania nauczyciela, lecz głos iey tak był miły, że wszystkich prawie odprowadzał od zmysłow. Brzmienia słow ich rozlegały się w głębokości serca, y znacznie pomnożyły ich ukontentowanie; zadumienie to miłe, bardziey ieszcze zostało pomnożone, gdy d'Ormond po wieczerzy zaprowadził krewnych swoich do izb dla przystoynego ochędostwa arcy-miłych, y opowiedział im, że byli w własnym swoim domu; nadaremnie usiłowali odpowiedzieć mu na to, nie mogli dla niezmierney radości wymowić słowa, obłapili go tylko z niezmiernym ukontentowaniem, y ucałowali.

Allard

http://rcin.org.pl

Allard y Amelia nie mogąc dla niezmierney radości swoiey, y ukontentowania zmrużyć oka, na rozmawianiu o swoiey szczęśliwości całą noc przepędzili. Brat twoy, mowił Allard, iest aniołem z nieba zesłanym, dla dopełnienia naszey szczęśliwości. Znalazłszy twoie serce, ktorem była utraciła, nie pragnęłam iuż więcey niczego, odpowiedziała Amelia, lecz brat moy przymnażaiąc nam dostatkow swoiemi dobrodzieystwy, nie każe mi się bać, ażebym cię oglądała w starości twoiey cierpiącego nędzę. Konwersacya iego miłą dla ciebie będzie rozrywką, odpędzaiąc wszelką tęsknicę, a praca rąk naszych wystarczać będzie na wszelkie twoie potrzeby. Niech będzie Bog pochwalon, że nas nie uczynił tak bogatemi, ażebyśmy unikać mogli pracy, dzieci nasze nie będą w prożnowaniu, y tęsknicy prowadzić swoiego życia. Gdy tak z sobą rozmawiali, szczęśliwsi ieszcze od nich, Bazyli y Lucya, słodkich miłości zażywali roskoszy, a d'Ormond smakował w tey czystey roskoszy, ktorą człowiek ludzki y

wspa-

http://rcin.org.pl

wspaniały czuie w nadgrodzie za dobre swoie uczynki.

Jak tylko dzień pokazał się, poprowadził Allarda y iego Syna po wszystkich do domostwa należących gruntach. Te grunta, młodzieńcze, rzekł do niego, praca twoia powinna uczynić pożytkuiącemi, gdy będą przez cnotliwe y silne uprawione ręce, wystarczą na wyżywienie twoiey Familii, na potrzebę ubogich, y na zapraszanie do nas często prawdziwych naszych przyiacioł. Powrociwszy się z gruntow owych do domu, d'Ormond pokazał Bazylemu kilka sprzęgow rosłych wołow, y wszystkie do rolnictwa potrzebne instrumenta. Jmć Xiądz German postarał mu się o parobkow silnych y umieiętnych. Prezentował onych nowemu ich Panu, mowiąc: że ich sam nazaiutrz miał zaprowadzić do pracy. Lucya wzięła na siebie całe około domu gospodarstwo. Allard z swoią żoną powszechnie do wszystkiego interessowali się. Zaraz pierwszego dnia tym wszystkie rzeczy rozrządzili porządkiem, w ktorym zawsze trwać miały.

Wie-

http://rcin.org.pl

Wlewali w ſerca wſzyſtkich miłość pracy przez pochwały, ktore dawali pracowitości, y przez zupełny kredyt.

Bazyli rozweſelony poznawſzy ſię doſkonale na ſzczęśliwości ſwoiego ſtanu, dodawał w rolniczych pracach ochoty, przez śpiewanie, przez weſołe mowy, y wyrażenie doſkonałego na twarzy ukontentowania. Zwielką ochotą ſzedł każdy bardzo rano w kompanii z niemi na naywiękſze prace. Pod czas pracy wydawały ſię śmiechy, bo radość z nieyſzała fatygę. Gdy iuż ſłońce zaczynało dogrzewać, przynoſzono dla nich obfity obiad, ktory Lucya oraz y ſłużebnice, ktore go przynoſiły, iadły z Bazylim, y iego robotnikami. Uſiadali ſobie na ślicznej murawie w cieniu bluſzczowym, tak dobrze iedli, iak y pracowali, y nabywali więcey ieſzcze ochoty do pracowania przez reſztę dnia. W wieczor dobra wieczerza, a nadewſzyſtko zupełne ukontentowanie było nadgrodą ich prac. Bazyli ściſkał ſerdecznie raz Amelią, a drugi raz ſwoiego Oyca. Lucya odrywała go od

nich,

http://rcin.org.pl

nich, przyciſkaiąc go do ſwoiego ſerca, d'Ormond arcy-rozumny y oświecony nie wzgardzał konwerſacyą poczciwych wieśniakow, zabawiał ich ſwoiemi rozmowy, opowiadaiąc im arcy-ciekawe y zawieraiące w ſobie wielkie nauki, hiſtorye, y często wychwalał rozumne ich reflexye, do ktorych mowy iego bywały okazyą. Czaſem też zabawiał ſię z niemi w te gry, ktore rozum wykwintny pſuie, lub wzgardza, a godna miłości niewinność w wielkim ma poſzanowaniu. Uważano że ſię bynaymniey nie gniewał, gdy ſędzia rozkazywał młodey ktorey, y boiaźliwey wieśniaczce obłapić go y pocałować dla odzyſkania ſwoiego fantu. Niedziele y święta zupełnie poświęcali pobożności y rozrywkom. W te dni Familia razem zgromadzona, rożnemi ſpoſobami pomnażała ſwoie ukontentowania. Raz otaczaiąc d'Ormonda ſłuchała z wielką pilnością czytaiącego go arcy-potrzebną kſiążkę. Rozumny albowiem Allard, y żona iego, większe maiąc nad wſzyſtkie doświadczenie, Lucya wypolerowana w nowey

ſzko-

http://rcin.org.pl

szkole; a bardziey ieszcze dowcipna dla wrodzoney sobie poiętności, Bazyli wyedukowany od Oyca, uformowany od swego Wuia, y wydoskonalony od Lucyi, nie chętnieby byli słuchali złych iakich rzeczy, lub iakich grubiańskich Romansow; d'Ormond ponabywał był dla nich tych kśiążek wprawdzie, lecz wybornych, ktore sama w sobie, wszystkich do kochania się w niey pociągaią, ponieważ doskonały iey w sercu zostawuią portret. Kśiążka albowiem pod tytułem Sara, (a) ktorey Francya miała honor wydać Autora, y ktorey iey bez wątpienia Anglia zazdrości, iedyną ich była zabawą. Po czytaniu następował taniec pod wiązem, na ktorym Allard, żona iego, d'Ormond y sam Jmć Xiądz German bywali przytomni. Czasem Lucya dadawała po Nieszporach kolacyą dla swoich sąsia-

(a) Bayka moralna wydana w roku 1665. wielka liczba edycyi tey kśiążki, zakupienie iey nagłe większy czyni honor tey nacyi, aniżeli sam iey Autor, y pokazuie, że ieszcze nie ze wszystkim gust w czytaiących iest zepsowany.

http://rcin.org.pl

fiadek. Dla przymnożenia wesołości Bazyli zapraszał także swoich przyiacioł, przytomność zacnych ich Rodzicow nie czyniąc nikomu przykrości była przyczyną, że się wszystko z przyzwoitą działo przystoynością. Sprzyiali tym czystym miłośnikom, ktorzy pragnęli dostąpić szczęśliwego stanu małżeństwa, lecz tych, ktorzy się tylko za samemi uganiali roskoszami, niechcąc czci godnego małżeństwa nosić imienia, byli na zawsze od sadzeni od tey kompanii, ktorey ukontentowanie złączone było zawsze z cnotą. W dni święte Lucya dawała zawsze wspanialszą, y kosztownieyszą nad zwyczay wieczerzą dla Jmci Xiędza Germana, dla P. Chablais, y dla Antoniny. Byli oni dobrodzieiami błogosławioney tey Familii, sprawiedliwa więc była rzecz, ażeby czasami przynaymniey szczęśliwości iey byli uczestnikami.

Bazyli daiąc się powodować swoiemu Oycu, oglądał prace swoie przez obfite urodzaie hoynie nadgrodzone; role iego należycie uprawne były nayżyznieyszemi ze wszystkich gruntow,

http://rcin.org.pl

tow, winnice iego wydały naywybornieyſze wina, trzody iego bardziey, niż czyie pomnażały ſię, a urodzayne iego drzewa wſzyſtkie prawie pod owocami uginały ſię. Wſzyſtko mu ſię powodziło; gdyby niebył hoynym, w krotceby ſię był oglądał bogatym, lecz ubogi miał zawſze święte y nienaruſzone do iego ſerca prawo, część trzecia wſzyſtkich owocow pewną dla niego była cząſtką, część druga łożona była na utrzymanie goſpodarſtwa, a trzecia wyſtarczała na wypłacenie podatkow, na wydatki extraordynaryine, y na częſtowanie ſwoich przyiacioł. Oſtatniey tey części zażył Bazyli na wypoſażenie młodey Anaty, ktorą przyiaciel iego Marcellin kochał tak, iak on kochał Lucyą.

Allard z całą ſwoią Familią w pośrzod niewinności ſzczerey, y cnotliwey przyiaźni, przepędzał cnotliwe y ſpokoyne dni ſwoiego życia, domoſtwo ich było kościołem pokoiu y weſołości. Cieſzyli ſię w nim pomocą wzaiemney życzliwości, przykładami ſwoiey poczciwości, y miłemi miłości roſkoſzami. Allard

http://rcin.org.pl

lard cieszył się tym, iako własnym dziełem. On albowiem przez swoie umiarkowanie, y cierpliwość zaniosł był naypierwszy światło do serca Amelii. Zaszczepiwszy w iey sercu wdzięczność, przyprowadził ią do pełnienia swoich obowiązkow, y wysokim nabawił ią szczęściem. O to się tylko iedynie Amelia troskała, ażeby prędko nie utraciła godnego ze wszech miar szacunku y ukochanego sobie męża. Bazyli w samey porze swoiego wieku, Syn iey ludzki, kochany mąż Lucyi, dla samey zdawał się żyć miłości y ludzkości. Lucya znaydowała swoie ukontentowanie w tych usługach, ktore czyniła swoim Rodzicom, w ich oświadczeniach miłości, y w oczach swoiego męża. Nigdy nie zapatrywała się na ukochanego sobie Bazylego, bez przypomnienia sobie z ukontentowaniem y wdzięcznością, że miał gotową duszę na iey ukontentowanie. D'Ormond naostatek czuł w sobie, że przecież znalazł życia rodzay naturze swoiey nayprzyzwoitszy. Wiek złoty zdawał się dla niego być przywrocony. Jakoż

ieżeli

http://rcin.org.pl

ieżeli ieszcze może być na świecie, nie kto inny go doznać może, tylko człowiek dobroczynny, człowiek ludzki, przepędzaiący dni swoie w wieyskiey chacie, w pośrzod uczciwych, cnotliwych, y ludzkich rolników, y w szczęśliwym przyiaźni, miłości y niewinności towarzystwie.

Nieba winne były Bazylemu y Lucyi dzieci, ktoreby wstępowały w ich ślady, weyźrzały więc na żądanie samey natury, y Allard doczekał się szczęścia przyciśnienia maleńkich swoich wnucząt do swoiego serca.

KONIEC.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

MAXYMY

z

FILOZOFII MORALNEY

WYIĘTE.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

MAXYMY
z FILOZOFII MORALNEY
WYIĘTE.

O CHWALE.

Chwała ieſt blaſkiem dobrego o kim mniemania. Eſtymacya, ieſt uczucie ſpokoyne, y miłe, ſzacunku iakiegoś iednego ku drugiemu; podziwienie, gwałtowne iakieś, a czaſem w momencie przemiiaiące poruſzenie; ſława, dobre o kim mniemanie, rozſzerzone po ludziach; chwała zaś ieſt tegoż rozległego mniemania głośnieyſzy dźwięk, y powſzechnieyſza pogłoſka, czyli iednoſtayna podzi-

http://rcin.org.pl

wieniem wſparta, wſzyſtkich w wielbieniu iednego zgoda.

Szacunku partykularnego ktorey oſoby, celem ieſt poczciwość; podziwienia; rzeczy wielkie y rzadkie, bądź to co ſię tycze dobra moralnego, bądź co należy do dobra Fizycznego; ſławy materyą ſą czynności nadzwyczayne, y podziwienie poſpolſtwu ſprawiaiące; chwały cudowne y ledwie do wiary podobne.

Nazywamy zwyczaynie tę rzecz cudowną, ktora przechodzi, albo zdaie ſię przechodzić ſiły przyrodzone człowieka, a tak ludzka chwała, o ktorey tu ſamey mowiemy, po większey części zależy na ludzkim mniemaniu; y iak to, tak też y ona prawdziwa, lub fałſzywa być może.

Chwała dwoiaką być może fałſzywą: może ſię iedna fundować na rzeczach, ktore tylko zdaią ſię być, ale w ſamey rzeczy podziwienia nie ſą godne; druga może pochodzić z dzieł w ſamey rzeczy przedziwnych, ale na-

ro-

http://rcin.org.pl

rodowi ludzkiemu fatalnych y szkodliwych. Zdaie się, że prawdziwa także chwała dwoiaka iest, iedna gruntuiąca się na rzeczach cudownych, y oraz przyiemnych, druga na takich, ktore niemniey w podziwienie w prawiaią, iako są światu pożyteczne; lecz te dwa dwoistey tey chwały cele, w samey rzeczy nie rożnią się od siebie.

Chwała polegaiąca na czymś fałszywego podziwienia godnym, nie dłużey trwa nad omamienie; bo z nim razem niknie; taką chwałą, iest chwała człowieka w wielkim szczęściu. Szczęście albowiem prawdę mowiąc, żadney nie ma sobie słusznie przynależytey chwały, często sobie tę chwałę, ktora się talentom y cnotom należy przywłaszcza y przyswoia, ktorych to cnot może kto rozumieć, że ono iest towarzyszką. Lecz utraca natychmiast tę chwałę, iak tylko się odkryie, że nie było mu właściwie należącą rzeczą; oczym naymnieysza fortuny odmiana, może wszystkich przekonać, *Eripitur persona, manet res:* Adorowano fortunę w iey fa-

http://rcin.org.pl

worycie, wypadł z iey łaſki, maią go w pogardzie. Lecz odmienność ta w ſzacunku ludzi, ſamego tylko poſpolſtwa ieſt przywarą; w oczach tego, ktory widzi ludzi, iakiemi ſą w ſamey rzeczy, ani ſzczęście przydać, ani nieſzczęście uiąć co może.

Niech tylko niſkiego urodzenia człowiek maiący ſubtelny rozum, a podłą duſzę, wydrze ſię na naywyżſzy fortuny ſtopień, niech tylko doſkonały iey pozyſka ſobie fawor; Bożyſzczem ieſt, w ktore ſię gmin w patrywać nie waży, ktore ma w podziwieniu, y przed ktorym z podłością na twarz upada; lecz mądry człowiek nie zoſtaie w tym omamieniu; odkrywa w tym na pozor iaſnym bałwanie plamy, y widzi doſkonale, że ta, ktorą iego nazywano iaſnością światłość, cudzą ieſt, znayduiącą ſię tylko na iego powierzchowności, y krotko trwaiącą.

Chwała funduiąca ſię na czymſiś podziwienia godnym, lecz narodowi ludzkiemu fatalnym, dłużey trwaiącą czynić zwykła impreſyą, y co ieſt z hańbą narodu ludzkiego, potrzeba

http://rcin.org.pl

trzeba wiekow dla iey wygładzenia; taka ieſt chwała ludzi wyſokich, talentow ſwoich zażywaiących na zgubę świata.

Rzeczy cudowne ſzkodliwe narodowi ludzkiemu, były materyą naybardziey w oczy biiącey chwały świat podbiiących. Zobaczemy w przykładzie, iak ieſt rzecz nie zgadzaiąca ſię z rozumem wychwalać te rzeczy, ktore ſą przyczyną nieſzczęśliwości narodu ludzkiego.

Dwadzieścia tyſięcy ludzi w nadziei otrzymania łupu, odważyli ſię za przykładem iednego idąc, ktory ſię ich obrał być Wodzem na niebeśpieczeńſtwa woyny. Człowiek ten ieden naprzod na czele dwudzieſtu tyſięcy hażarduiących ſię na wſzyſtko, ſprawnych, nie uſtraſzonych, y poſłuſznych ludzi, był ku podziwieniu poſpolſtwu. Te dwadzieścia tyſięcy wyrżnęli, przymuſili do ucieczki, albo zabrali w niewolą większą ieſzcze liczbę ludzi. Herſzt ich bezwſtydnie odważył ſię wykrzykuąć: *Zwoiowałem, ieſtem zwycięzcą;* a świat

cały

http://rcin.org.pl

cały powtorzył natychmiast, *Zwoiował, iest zwycięzcą.* Zkąd natychmiast na zwycięstwa zapatrywać się poczęto, iako na rzeczy cudowne, ztąd wyniknęła woiownikow chwała.

Wiecież co czynicie, możnaby się spytać tych, co sławią zwycięzcow? Wychwalacie szermierzow, ktorzy w pośrzodku was potykaiąc się z sobą, chcą sobie ieden drugiemu wydrzeć tę nadgrodę, ktorą obiecuiecie temu, ktoryby wam naypewnieysze, a nayokrutnieysze zadał rany. Pomnożcie ieszcze w dwoynasob okrzyki wasze y pochwały: dzisiay ciała we krwi zbroczone sąsiadow waszych leżą rościągnione na placu, iutro przyidzie na was koley.

Tak to wielką maią moc rzeczy cudowne na umyśle pospolstwa! Uczynki uszczęśliwiaiące y pomnażaiące narod ludzki, są po większey części powolne y spokoyne; dla tego też nie wprawiaią nas w podziwienie. Dzieła świat niszczące są gwałtowne y huczne,

dla

http://rcin.org.pl

dla tego też kładziemy ie w poczet rzeczy cudownych. Nie potrzeba więcey czasu nad mieśiąc do spustoszenia ktorey Prowincyi, potrzeba lat dziesięciu do iey zbogacenia. Z podziwieniem zapatruiemy się na to, ktory ią spustoszył; ledwie raczemy pomyślić o tym, ktory ią czyni obsitą. Y potrzebaż się dziwować, że tak wiele oglądamy zbrodni, a mało dobrych uczynkow?

Nigdyż do tey odwagi, lub do tego rozumu nie przyidą narody, ażeby się ziednoczyły przeciwko temu, ktory z nich nie pomiarkowaney swoiey ambicyi czyni ofiarę, mowiąc do niego raz tak, iak żołnierze niegdyś mowili do Cezara:

Liceat discedere, Cesar,
Arabie scelerum. Quæris terrâque marique
His ferrum jugulis. Animas effundere viles.
Quolibet hoste paras. (Lucan)

drugi raz, tak, iak Tatarowie mowili niegdyś do Alexandra: „ Cożeśmy ci winni? Nigdy „ na krok nie weszliśmy do twoiego kraiu.

„ Nie

http://rcin.org.pl

„ Nie ieſtże wolno tym, ktorzy żyią po la-
„ ſach, nie wiedzieć kto ty ieſteś, od kogo
„ pochodziſz? „

Nie znaydzieſz ſię przynaymniey iedna klaſ-
ſa ludzi wyżey nad gmin myślących, tak ro-
ſtropna, tak odważna, y tak wymowna, ażeby
świat cały oburzyć mogła przeciwko tym u-
ciemiężycielom, podawſzy w ohydę dziką tę
y barbarzyńſką ich chwałę?

Uczeni ludzie mogą przeſłać zdanie, ktore
tylko chcą od wieku do wieku; od nich bierze
wſzelką ſwoię moc y wziętość u potomności;
zkąd ich ſłuſznie nazwać przynależy ſędziami
chwały, a zatym naypożytecznieyſzemi, albo
nayſzkodliwſzemi z ludzi.

Vixêre fortes ante Agamemnona
Multi, ſed omnes illacrymabiles
Urgentur, ignotique longâ
Nocte, carent quia vate ſacro. (Horat.)

Prawda zoſtawiona gminowi, odmienia ſię, y
przyćmia przez tradycyą, owſzem między
mnoſtwem baiek niknie. Dzieło bohatyrſkie

prze-

http://rcin.org.pl

przechodząc z uſt do uſt, ſtaie ſię zdrożne. Z początku zapatruią ſię na nie, iako na cud; w krotce pogardzaią nim, iako oklepaną bayką, a nakoniec puſzczaią ie w zapomnienie. Rozſądna potomność temu tylko daie wiarę w poźnych wiekach, co ſię Piſarzom rozumnym podobało wſławić.

Ludwik XII Krol Francuſki mawiał: „ Gre-„ kowie bardzo mało dzieł ſławnych uczy-„ nili; lecz ſzczupłość tę ſwych czynności u-„ mieli udarować wyſoką chwałą, przez wy-„ borność ſwoiey wymowy. Francuzi y wie-„ le rzeczy, y wielkich uczynili; lecz nie u-„ mieli o nich piſać. Sami tylko Rzymianie „ dwoiſtą odebrali u świata chwałę, że y wiel-„ kie uczynili rzeczy, y umieli ie przyzwoicie „ wſławić u potomności. „ Otoż ieden z Mo-narchow wyznaie, że chwała narodow w ręku ieſt uczonych ludzi.

Lecz wyznać potrzeba, że y ci zapominali częſtokroć o zacności ſwoiego ſtanu, y że ich pochwały dane przez podchlebſtwo ſzczęśli-

wym

http://rcin.org.pl

wym zbrodniom, wiele na świat zaciągnęły nieszczęśliwości!

Spytay Wirgiliusza, iakie Rzymianie nad resztą ludzi mieli prawo, odpowie ci zuchwale.

Parcere subjectis & debellare superbos.

Spytay Solego, iak sądzić mamy o Kortezyuszu, y o Montezumie, o Mexykańczykach, y o Hiszpanach, odpowie ci nie zaiąknąwszy się: że Kortezyusz był bohatyr, a Montezuma tyran, Mexykanie barbarzyńcy, a Hiszpani poczciwi ludzie.

Gdy piszemy co, przywiązuiemy się, albo do osoby iakiey, albo do iakiego kraiu; y rozumiemy, że albo nic nie masz na świecie więcey, albo że wszystko co się na nim znayduie, osobie tey, lub kraiowi sprawiedliwie się należy. Oyczyzną rozumnego prawdziwie człowieka powinna być cała ziemia, a bohaterem iego narod ludzki.

Ze Dworak, ktory iest podchlebcą, sam stan iego, zdaie się go nieiakim sposobem ex-

ku-

http://rcin.org.pl

kuzować, y mniey podchlebſtwo iego ieſt ſzkodliwe. Swiadectwu iego nie można dawać wiary, nie ieſt albowiem wolnym. Lecz ktoż przymuſić może uczonego człowieka, ażeby oczekiwał ſamego ſiebie, ſobie podobnych, naturę y prawdę?

Nie tak boiaźń, interes właſny, y podłość, iako omamienie, oſzukanie, y zbyteczne podziwienie było przyczyną uczonym nie ktorym ludziom, że zbrodnie oczywiſte nadali chwałą. Wyſokość rozumu y wſpaniałość duſzy bądź w wyſtępkach, bądź w cnotach okazuiąca ſię, ściąga na ſię naſze oczy. Żywe imaginacye zapatruią ſię na ich autorow, iako na wizerunek przedziwnych ſił natury, y iako na wſpaniały do odmalowania iey ſłużący obraz. Zadziwiaiąc ſię nad przyczyną, pochwalono ſkutki; a tak tyrani świata ſtali ſię iego bohaterami.

Ludzie urodzeni do chwały, ſzukali iey wſzędzie, gdzie tylko ią mniemanie ludzkie oſadziło. Alexander miał zawſze wyſtawio-

ną

http://rcin.org.pl

ną sobie przed oczy baykę o Achillesie; Karol XII. historyą Alexandra! ztąd poszła owa fatalna emulacya, ktora z dwoch pełnych męstwa y talentow Monarchow, uczyniła dwoch dzikich woiownikow. Romans podobno Kurcyusza zaciągnął na Szwedzkie Kroleſtwo nieſzczęśliwości; a wierſz Homera; przyczyną był nieſzczęścia Indyiſkich kraiow; o dałby Bog, ażeby hiſtorya ſame tylko Karola XII. cnoty, w wieczne zachowywała czaſy!

Sam tylko człowiek roſtropny doſkonałym ieſt Poetą mawiali Stoicy. Y ſłuſznie, bez rozſądnego albowiem rozumu y niewinney duſzy, imaginacyą nazwać można drugą Cyrce, a iey wynalazki omamiaiącym Syren nuceniem.

Toż ſamo ſię o Hiſtoryku y o Kraſſomowcy, co y o Poecie powiedzieć może; gdy ſą rozumni y cnotliwi, ſą inſtrumentami ſprawiedliwości, y pochodniami prawdy, iak tylko zaś maią w ſobie paſſye, y złemi ſkażeni ſą

oby-

http://rcin.org.pl

obyczaiami, podłemi ich tylko niewolnikami pomyślności, y podchlebcami wyftępkow nazwać można.

Filozofowie zażyli swoich prerogatyw, y mowili o chwale po nauczycielsku.

„Wieszże (mowił niegdyś Pliniusz do Tra„iana) na czym zależy chwała prawdziwa, „chwała nieśmiertelna Monarchy? Bramy „tryumfalne, statuy, kościoły nawet y ołta„rze, psuiący wszystko czas zruinował, a za„pomnienie zagubiło ich u świata pamięć. „Lecz chwała bohatera, ktory wyższym bę„dąc nad swoię nieograniczoną władzę, u„mie ią miarkować y skracać, taka mowię „chwała, żadney nie przypuszczaiąc w so„bie odmiany, starzeiąc nawet kwitnąć bę„dzie.

„W czymże podobnym był do Herkulesa „ow bezrozumny młodzik, ktory mniemał, „iż w iego w stępował ślady (mowi Seneka „mowiąc o Alexandrze,) ktory szukał chwa„ły, ani iey natury, ani granic nie znaiąc, y

„kto-

http://rcin.org.pl

„ktory miał sobie za cnotę dobrze sobie uda-
„iącą się płochość? Herkules nigdy nie zwy-
„ciężał dla siebie; przeszedł świat dla zem-
„szczenia się za iego krzywdy, a nie dla pod-
„bicia go sobie. Bo na cożby się przydały
„były podbite kraie temu Bohaterowi, nie-
„przyiacielowi niepoczciwych, obrońcy do-
„brych, dawcy pokoiu ziemi y morzu? Lecz
„Alexander skłonnym będąc od dzieciństwa
„do zdzierstwa, był rabownikiem narodow,
„biczem swoich przyiacioł y nieprzyiacioł.
„Natym naywyższe swoie zakładał dobro,
„ażeby się uczynił wszystkim ludziom stra-
„sznym, niewiedział o tym, że chwała ta po-
„wszechna mu była, nietylko z naysroższe-
„mi, ale też z naylichszemi y z naypodley-
„szemi bestyami; ktorych się bać potrzeba
„dla tego, ktory w sobie maią, iadu.

Tymby to sposobem ludzie urodzeni dla nauczenia y sądzenia innych, powinni ustawicznie przekładać narodowi ludzkiemu przed oczy męstwo zastawiaiące, y męstwo świat niszczące, ażeby się nauczył rozeznawać po-

sza-

http://rcin.org.pl

szanowanie pochodzące z miłości, od poszanowania pochodzącego z boiaźni, ktore on bardzo często ma za iedno.

Dosyć iest, powiesz, człowiekowi dumnemu, że się go boią: boiaźń stanie mu za miłość; panuie, a pragnienia iego są uiszczone. Lecz nie widzisz że tego, że iak tylko omamienie zniknie, zginie y boiaźń? Człowiek dumny swoim zostawiony siłom, słabym iest y boiaźliwym. Wyperswaduy tylko tym, ktorzy mu służą, że się iemu służąc gubią; że nieprzyiaciele iego są ich bracią, a on tak ich, iako y tych braci iest katem; poday go tylko w nienawiść u tych, ktorzy go czynią straszným, czym że będzie na ow czas ow człowiek cudowny, przed ktorym drżeć wszystko musiało? Tamerlan ow postrach Azyi; szczerą będzie bayką; dosyć będzie czterech ludzi na okucie go iak szalonego, y na ochłostanie go iak dziecka. Do tegoby przyszły kresu siły y chwała zwycięzcow, gdyby sobie pospolstwo dało kiedy odsłonić oczy, ktore mu zasłania prewencya, y zdiąć z siebie pęta boiaźni.

Nie-

http://rcin.org.pl

Niektorzy rozumieli, że postępowali sobie arcy-rostropnie, gdy chcąc oszacować chwałę ktorego woiownika, kładli na szale, to się przynależało iego woyskom y przypadkowi złym co siłom własnym był winien. Bardzo było potrzeba tego podziału chwały! Hańbę to u wszystkich trzeba im było sprawić, y nienawiść ku nim we wszystkich wlać serca. Ten, ktory postrachem iest świata, iest dla niego piekielnym, albo niebieskim Bogiem; oddawać mu będzie ukłon Boski, ieżeli go nie będzie miał w nienawiści, zabobonność albowiem nie zna innego środku.

Nie on to zwyciężył, powiesz o ktorym woiowniku: podły to znowu sposob iest tak go poniżać! Nie on w prawdzie zwyciężył, lecz on sprawił, że zwyciężono. Małąż to iest wlać w serca mnostwa ludzi potykania się, y umierania pod swemi znakami? To samo, że sobie tylu ludzi pozyskał affekt, dosyćby mu było do iego chwały. Nieusiłuy więc uwłoczyć cudownym rzeczom woiennym, lecz staray się, ażeby się tyle niemi brzydzono,

ile

ile są światu szkodliwe, tym sposobem potrzeba ie tylko poniżać.

Niech siła y zacność dobroczynney y wspaniałey duszy, niech dzielność przywyższego dowcipu staraiąca się o uszczęśliwienie świata, będzie waszego uszanowania obiektem, a taż sama ręka, ktora bez interessowania, dobroci, ludzkości, wystawi ołtarze, pychę, ambicyą, zemstę, chciwość y zaiadłość, za łeb pociągnie przed straszny, a sprawiedliwy trybunał potomności. W ten czas dopiero będziecie mogli nazwać się takiemi zemścicielami, iaka była baieczna *Nemesis*, takiemi sprawiedliwemi w wieku waszym sędziami, za iakiego uznawała starożytność Radamanta Krola Lycyi.

Jeżeli się boicie żyiących, coż za przyczynę macie obawiać się umarłych? Chwalić ich, co uczynili dobrego, iest to tylko wasza ku nim powinność, lecz żebyście ganili ich za popełnione w życiu występki, świat cały kładzie na was obowiązek. Hańba przywiąza-

http://rcin.org.pl

na do ich imion, spłynie na ich naśladowcow. Ci albowiem bać się będą dekretu, czyniącego zakałę ich wizerunkom: przeglądać się będą w czasie przyszłym, y drżeć będą na iego sobie wspomnienie.

Lecz nawet względem żyiących, iak żeby sobie powinien postąpić uczony człowiek, widząc, że się im powodzą niegodziwe zamysły, y że ich same nawet zbrodnie są uszczęśliwione? Oto powinienby powstać, przeciwko nim, ieżeli zaszczyca się wolnością, y ma odwagę; ieżeli zaś nie może, lub nie śmie, milczeć mu należy.

Milczenie to powszechne ludzi uczonych, byłoby samo przez się ich straszny sądem, gdybyśmy ich zawsze widzieli łączących swe siły na danie głośnych pochwał czynnościom prawdziwie chwalebnym. Wystawmy sobie wszystkich Poetow, wszystkich Historykow, wszystkich Krasomowcow, znoszących się z sobą po wszystkich częściach świata, y poświęcaiących sławie, ktorego dobrego Krola, do-

http://rcin.org.pl

dobroczynnego ktorego Bohatyra, lub łagodnego y łaſkawego ktorego zwycięzcy; wſzyſtkie ſwoiey wymowy ſiły, dla roznieſienia po całym świecie imienia iego chwały. Daymy, że każdy człowiek, ktoryby przez cnoty ſwoie y talenta, ſtał ſię oyczyźnie ſwoiey y całemu narodowi ludzkiemu pożytecznym, we wſzyſtkich wieku ſwego piſarzow dziełach rownaiącą ſię do tryumfu odbiera chwałę. W ten czas gdy ſię pokaże kto nieſprawiedliwy, gwałtowny y pełny ambicyi, iakożkolwiekby był potężnym, ſzczęśliwym, zamilkną dla niego wſzyſtkie inſtrumenta chwały, ziemia przyſłuchiwać ſię będzie temu milczeniu; uſłyſzy go nawet ſam Tyran, y wſtyd go ztąd ogarnie. Już ieſtem oſądzony na wſtyd wieczny, będzie mowił ſam w ſobie, ktory żeby wiecznie trwaiącemi wyryſowano charakterami, na moy tylko czekaią upadek.

Jakiegożby ku ſobie reſpektu wzniecić nie mogł pędzel Poetow, iakiego uſzanowania nie zaciągnełoby na ſiebie Hiſtorykow pioro, lub

http://rcin.org.pl

krafomowſtwa piorun, będąc w ręku ſprawiedliwego y cnotliwego męża? Nikczemny, lecz odważny Aretyna ołowek utrzymywał Ceſarzow w boiaźni.

Nie ſamę tylko fałſzywą woiownikow chwałę potrzebaby przemienić w hańbę maxymy potępiaiące ią, attakuią to wſzyſtko, cokolwiek do niey ieſt podobnego.

Prawdziwa chwała za ſwoie ma obiektum, pożyteczne, uczciwe, y ſprawiedliwe rzeczy, y ta tylko prawdziwa chwała znieść może oblicze prawdy, y iey weyzrzenia. Cokolwiek ma w ſobie cudownego, wſzyſtko to funduie ſię na uſiłowaniach talentow y cnoty, zmierzaiących ku dobru ludzkiego narodu.

Namieniliśmy wyżey, że znayduie ſię pewny rodzay chwały, ktorzy pozwoliliśmy rzeczom cudownym przyiemnym; lecz ta uczeſtnictwem ieſt tylko chwały należytey rzeczom cudownym a pożytecznym, taka ieſt chwała wyzwolonych nauk.

Wy-

http://rcin.org.pl

Wyzwolone nauki maią także w ſobie coś cudownego, y toto coś cudownego ieſt ich chwałą. Dzielność wymowy, powaby omamiaiące Poezyi, ſłodyczy Muzyki, wdzięki ciągnące do ſiebie ſztuki malarſkiey &c: muſiały być miane za cuda, oſobliwe w tych czaſach, w ktorych wymowa odmieniła Państwa rządy, w ktorych Muzyka y Poezya ułaſkawiały dzikich ludzi, w ktorych ſnycerſka y malarſka ſztuki, pobudzały świat cały do czci y uſzanowania.

Te prawdziwe wyzwolonych nauk ſkutki, kładziono w poczet tego, cokolwiek tylko ludzie naycudownieyſzego, y naypożyteczniey-ſzego wymyślić mogli, a powſzechny ich odgłos uformował ſławę tego rodzaiu, ktora ſię mieści pod powſzechnym imieniem chwały; bądź że ludzie ſwoie roſkoſzy kładli w liczbę naywiękſzego dobra, a wyzwolone ſztuki, ktore ie im ſporządzały, w liczbę nayſzacowniey-ſzych darow, ktoremi tylko kiedy Nieba ziemię udarować mogły; bądź że rozumieli, iż nigdy doſyć ſzacunku ſwego o-

świad-

http://rcin.org.pl

świadczyć nie mogli temu, co ich z dzikich poczyniło ludzkiemi; bądź naoſtatek, że za godną rzecz oſądzili, ażeby wyzwolone ſztuki będąc towarzyſzkami cnoty; po podiętych zobopolnie pracach dzieliły ſię z nią tryumfem.

Y dla tych to tylko przyczyn, wſzyſtkie talenta zdaią ſię nam mieć prawo być uczeſtnikami chwały cnot, ktore to uczeſtnictwo tym ieſt naturalnieyſze, im rzecz ieſt oczywiſtſza, że do iednego z niemi zmierzaią końca. Końcem tym ieſt uſzczęśliwienie świata: a tak talenta naywięcey przyczyniaiące ſię do uſzczęśliwienia ludzi, powinnyby naturalnie naywięcey mieć ucześnictwa w tey chwale. Lecz nad to, w nadawaniu talentom nadgrody, powinniśmy mieć wzgląd na rzadkość ich, y ten, ktory mogą przynieść pożytek. To co ſamę tylko w ſobie zamyka trudność, żadnego nie ieſt godne naſzego względu: to co ieſt łatwe iakokolwiekby było pożyteczne dla zachęcenia w powſzechności talentow do ćwiczenia ſię, pomierney tylko od nas wyciąga zapłaty.

ty.

http://rcin.org.pl

ty. To co iest oraz y wielkiego pożytku, y wielką w sobie zawiera trudność, wyciąga od nas zachęcenia proporcyonalnego, do tych prac, ktore do tego podeymować potrzeba. Zasługa powinna być zawsze szacowana w proporcyi do pożytku zamysłu, y do rzadkości środkow zażytych do iego wykonania.

Podług tey reguły talenta, by też naywiększego godne podziwienia, wydoskonalaiące się w wyzwolonych sztukach, nie naypierwsze w podziale chwały mieć powinny względy. Z mnieyszym dowcipem, aniżeli był Tacyt y Kornel, Minister ktory, lub Prawodawca, na większe, aniżeli oni zasłużyć sobie może pochwały.

Podług tey ieszcze reguły, iednez talenta, nie zawsze są iedney godne zalety, y ci ktorzy ich są dobroczyńcami, ażeby naypożyteczniey szym sprzyiali, uważać powinni naturę dowcipow, y przypatrzyć się doskonale czasu okolicznościom; w czasie naprzykład grubiaństwa, y dzikości obdarzać powinni łaskami

http://rcin.org.pl

mi swemi Poetow; w zamieszania y spustoszenia czasach, krasomowcow, w czasach zaś, w ktorych zabobonność y fanatyzm bierze gorę, Filozofow. Pierwsi ułagodzą obyczayność, czyniąc dusze na wszystko powolnemi; drudzy wzniecą odwagę w Narodach, y uformuią w nich mężne serca, ażeby z przeciwności tryumfować mogły, trzeci zaś rosproszą chmury błędu y boiaźni, pokazuiąc ludziom przepaść, do ktorey się związane maiąc ręce, y zasłonione oczy prowadzić daią.

Lecz ponieważ te wszystkie skutki iedne drugich nie niszczą, ponieważ talenta, od ktorych te skutki pochodzą, ściśly z sobą maią związek, y mało się co od siebie rożnią; bo Filozofia oświeca Poezyą, od ktorey nabiera piękności, a krasomowstwo ożywia tak iednę, iak drugą, y tak iedney z tych umieiętności, iako y drugiey zbogaca się skarbami; bardzoby rzecz była pożyteczna, utrzymywać ie, y wydoskonalać razem wszystkie, ażeby albo każda z osobna w swoim czasie z swoiemi po-

pisy-

http://rcin.org.pl

piſywała ſię owocami, albo też wſzyſtkie razem według potrzeby ludzi, mieyſca, y czaſu. Spoſoby te kierowania y rozrządzenia Narodami, iako ſą arcy-potężne, tak też ſą zaniedbane! Mądrość dawnych Rzeczypoſpolitych w tym ſię naybardziey okazywała, że umiały zażywać talentow wſzyſtko mogących wyperſwadować; y wſzyſtko poruſzyć.

Przeciwnie nic nam bardziey wyrazić nie może zepſucia obyczaiow, y dumy animuſzow, iako gdy nikczemne y dzieci tylko mogące kontentować ſztuki, nadzwyczayne odbieraią honory. Rzym obiektem tylko politowania mogł ſię nazwać w owych czaſach, w ktorych dla Pantomimow na rożne ſię dzielił fakcye, y w ktorych wygnanie tą podłą zabawiaiących ſię ſztuką ludzi, za ſwoie naywiękſze nieſzczęście, a powrot ich za naywiękſzy ſwoy poczytywał tryumf.

Chwała, iakośmy iuż namienili, ſamym tylko ſtaraiącym ſię o powſzechne Narodu ludzkiego dobro ieſt przynależyta, y nie tylko talenta, lecz ani cnoty nawet ſame pod innym

pre-

http://rcin.org.pl

pretextem spodziewać się iey bynaymniey nie mogą.

Uczynek Wirginiusza zabiiaiącego własną corkę, iest tak mężny, a czyścieyszy ieszcze, iak Brutusa dekretuiącego swego syna postępek; z tym wszystkim, drugi iest chwalebny, pierwszy bynaymniey. Dla czegoż proszę? Wirginiusz swoiey tylko familii ocalał honor: Brutus uczynkiem swoim honor praw y Oyczyzny utrzymywał. Może to być, że wiele pychy zawierał w sobie postępek Brutusa, może y to być, że był cały szczerą pychą, a w postępku Wirginiusza, sama tylko wydawała się uczciwość, y odwaga; z tym wszystkim, ten czynił wszystko dla swoiey familii; a tamten czynił wszystko, albo przynaymniey zdawał się czynić wszystko dla Rzymu; Rzym też, ktory na postępek Wirginiusza zapatrywał się iako na akcyą poczciwego człowieka, y dobrego Oyca, postępek Brutusa wysławiał, iako akcyą Bohatyra: nic nie może być sprawiedliwszego nad tę rożnicę.

Do

http://rcin.org.pl

Do uczynienia ſzacowney dobru publicznemu intereſſu własnego ofiary, potrzeba ſił wywyżſzaiących człowieka nad własną naturę; y chwała tylko tey wſpaniałości duſzy przyzwoitą ieſt nadgrodą. Bo coż można ofiarować temu w nadgrodę, ktory dobru publicznemu ſakryfikuie życie, iako Decyuſz; honor iako Fabiuſz; urazę prywatną, iako Camillus; dzieci iako Brutus y Manliuſz? Cnota będąca ſama ſobie doſtateczną nadgrodą, czymſiś wyżſzym, aniżeli ludzką nazwać ſię może: nie ieſt więc ani ſprawiedliwa rzecz, ani roſtropna, wyciągać, ażeby cnota ſama ſobie była nadgrodą. Nadgroda iey powinna mieć nayprzod proporcyą do dobra, ktore ona przynoſi, do ofiary ktorą czyni, do oſobiſtych talentow, ktore iey dopomagaią, albo ieżeli iey na oſobiſtych brakuie talentach, do umieiętności przybierania ſobie na pomoc cudzych talentow: umieiętność albowiem ta w człowieku rząd trzymaiącym publiczny, zamyka w ſobie wſzyſtkie talenta.

Czło-

http://rcin.org.pl

Człowiek naywyższy maiący rząd, gdyby sam przez się wszystko czynił, małoby czynił. Pochwała, którą daie Horacyusz Augustowi, *cum tot sustineas, & tanta negotia solus* znaczy tylko, że wszystko się pod iego działo imieniem, y że on we wszystko własnemi wglądał oczyma. Dar panowania z chwałą, iednego tylko talentu, y iedney wyciąga cnoty: te staną za wszystko, y niczego nie potrzebuią do swoiey pomocy; cnotą tą iest miłość ludzi, a talentem umiejętność zażywania tych że ludzi. Niech tylko, ktory Monarcha chce skutecznie publicznego dobra, niech tylko do ziednania go nayskuteczniey-szych zażywa środkow; to co czyni przez rozkaz niemniey iego iest dziełem, y chwała ztąd wynikaiąca, zawsze do niego iako do swoiego źrzodła zmierzać będzie.

Nie potrzeba wierzyć, ażeby talenta y wysokie cnoty, według umowy łączyły się z sobą razem, w tym wieku, lub w owym kraiu! potrzeba zawsze mniemać, iż iest pewny magnes przyciągaiący ie do siebie, że znayduie

się

http://rcin.org.pl

ſię pewny wietrzyk rozpościeraiący ie ſwoim powiewaniem, duch pewny ożywiaiący ie, centrum pewne wſzelkiey dźielności, zgromadzaiące ie ku ſobie, y koło ſiebie utrzymuiące. Sprawiedliwie więc Monarſze, ktory umiał panować przypiſuiemy całą panowania iego chwałę. Może ſię mowić, że to co roſkazał uczynić, ſam uczynił, y że iemu ſamemu za to winne ſą dzięki.

Przypatrz ſię Monarſze, ktory przez ogniwa podufałości y miłości, łączy wſzyſtkie ſwoiego Państwa ſtany, y iedno z nich polityczne formuie ciało, ktorego ſam ieſt duſzą; ktory zachęca do zaludnienia ſwoiego kraiu, y wzbudza do induſtryi; ktory wydoſkonala rolnictwo y handel, podſyca, y na naywyżſzy ſtopień doſkonałości wynoſi wſzyſtkie ſztuki, ktory naoſtatek nie daie zoſtawać talentom w nieczynności, y cnotom bez przynoſzenia pożytku: Krol ten bez wyciśnienia z oczu ſwoich poddanych iedney łezki, bez wylania iedney ich krwie kropelki, zgromadza na łonie pokoiu niezmiernie wyſokiey chwały ſkarby; a

żniwo

http://rcin.org.pl

żniwo to obfite, winne ieſt ſamey tylko zaſiewaiącey iego ręce.

Lecz chwała, rownie iak światło użyczaiąc ſię innym bynaymniey ſię nie zmnieyſza, ztąd też chwała Monarchy ſpływa na Narod, y każdy z wielkich ludzi, ktorych prace przyczyniły ſię do iey wzroſtu, iaśnieie tym promieniem, ktorego iey użyczył. Rownie świat Kondeuſza, Kolberta, Kornelego, iako y Ludwika nazwał wielkiemi! Miniſter oświecony, pracowity, dla wſzyſtkich łatwo przyſtępny, rownie Oyczyznie, iako y Monarſze wierny, zapominaiący o ſobie, y na ſamo tylko we wſzyſtkim zapatruiący ſię publiczne dobro, że wſzyſtkich poddanych naywięcey przyczynia ſię do chwały ſzczęśliwego Kroleſtwa, y naywiękſzym ieſt iey uczeſtnikiem, lecz y tego cudownego człowieka chwała, ſpływa na Monarchę, ktory go ſobie potrafił zniewolić. Jakoż, ieżeli rzeczy pożyteczne y cudowne czynią chwałę, możeż być co dla Monarchy chwalebnieyſzego, nad wynalezie-

nie

http://rcin.org.pl

nie y obrańie ſobie tak godnego ſiebie przyiaciela?

Nie tylko zaś na ſzalę chwały brać potrzeba dobro, ktore kto Państwu ziednał, ale też y wſzyſtkie trudności, ktore muſiał przezwyciężyć: chwała ta z przełamania trudności oſobliwiey fundatorom iakiemi byli Likurgus y Piotr Car Moſkiewſki przynależy. Lecz należy ſię odciągnąć od tych zaſług to wſzyſtko, czego dokazała gwałtowność. Samo tylko panowanie ieſt chwalebne, ktoremu u ludzi albo rozum, albo miłość ziedna chwałę: *Imperatoriam majeſtatem armis decoratam, legibus oportet eſſe armatam.* (a)

Ze wſzyſtkich tych, ktorzy ſpuſtoſzyli ziemię, nie maſz żadnego, ktoryby ieżeli mu mamy dać wiarę, nie żądał ubeſpieczyć, y ugruntować iey ſzczęśliwości. Strzeż ſię takiego, ktorykolwiekby chciał ludzi bardziey uczynić ſzczęśliwemi, aniżeli ſobie tego życzą; ſzczerą to ieſt tylko chimerą przywła-

ſzcza-

(a) Juſt: Prolém.

http://rcin.org.pl

ſzczaiących ſobie niegodziwie trony, y pretextem tyranow. Ten ktory dla ſiebie ſamego funduie Państwo obcina Narod tak, iak marmor, niedbaią bynaymniey o iego ucinki, funduiący zaś Państwo dla Narodu, ktory go ſkłada, zaczyna ſwoie dzieło od uczynienia ſobie ludu powolnym, y ſkłaniaiącym ſię do wſzyſtkiego, ażeby łamać go y kruſzyć nie miał potrzeby. Słowem ſzukanie właſnego intereſſu w publiczney ſprawie, ieſt przeciwko Narodowi ludzkiemu wyſtępkiem. Człowiek ſakryfikuiący właſnemu pożytkowi ſpoczynek y ſzczęśliwość ludu, ieſt naydzikſzym y nayokrutnieyſzym ze wſzyſtkich zwierzow; wſzyſtkoby na iego zgubę zmowić ſię powinno.

Na tey funduiąc ſię maxymie, powſtawaliśmy przeciwko autorom wſzelkiey nieprawiedliwey woyny, zachęcaliśmy dawcow chwały, ażeby przywiązywali hańbę do ſamych nawet pomyślności, ktore mieć mogą pałaiący ambicyą zwycięzcy, lecz zawſze od tego ieſteśmy dalecy, ażebyśmy ubliżali profeſſyi

http://rcin.org.pl

feſſyi ludzi woyſkowych tey chwały, ktorą mieć powinna w każdym Państwie, ktorego ieſt tarczą, y odsądzali od tych względow, ktore każdy Monarcha powinien iey oświadczać, gdyż ona naywiększą iego ieſt obroną.

Że ten, ktory ſłuży Monarſze, lub ſwoiey Oyczyźnie, bierze ſię do broni w dobrey, lub nieſprawiedliwey ſprawie, że bierze miecz z ręku ſprawiedliwości, albo z ręku ambicyi, nie ieſt ani ſędzią, ani autorem proiektow, ktorych ieſt wykonaczem; a zatym chwała iego oſobiſta, żadney nie podpada ſkazie, owſzem powinna być tak wielka, iak wiele podiął prac w wykonaniu rozkazow. Rygor woyſkowy, ktoremu ſię poddaie, ciężkość prac, ktorych ſię podeymuie; ſtraſzne niebeſpieczeńſtwo, na ktore ſię wydaie; ſłowem wielorakie wolności, ſpoczynku, y życia ſamego ofiary, ſamą tylko chwałą mogą być godnie zapłacone. Do tey chwały, ktora ieſt nadgrodą wſpaniałey a czyſtey odwagi, przyłącza ſię ieſzcze chwała talentow, ktore to

 w wiel-

http://rcin.org.pl

w wielkim Hetmanie oświecaią, wſpieraią, y koronuią męſtwo.

To uważaiąc, oczywiſta ieſt rzecz, że żadna chwała nie może wyrownać chwały woiownikow: bo chwała nawet Prawodawcow, wyciąga podobno więcey talentow, lecz mniey ofiar: prace ich ſą uſtawiczne y arcytrudne; lecz nie ſą dla nich niebeſpieczne. Jeżeli więc tego ieſteśmy zdania, że woyna ieſt dla narodu ludzkiego biczem, ktorego ſię nigdy uchronić nie może, profeſſya woyſkowych ludzi w naywiękſzym powinna być honorze, iako ta, ktora ſię na naywiękſze wydaie niebeſpieczeńſtwa. Niebeſpiecznaby była rzecz w prawiać ią w emulacyą, z ktorą inną profeſſyą, oſobliwie w Państwach, ktoreby dla ich niezgody mogły być wydane na łup ſąſiedzkim narodom. Nie doſyć zaś ieſt nadgradzać zaſługi Kommendantow, potrzeba y na tych mieć przyzwoite względy, ktorzy komendzie odważnie ſą poſłuſzni. Powinna być procz tego oſobna chwała właſna całemu razem dyſtyngwuiącemu ſię Korpuſowi;

http://rcin.org.pl

wi; takim albowiem sposobem, gdyby nawet partykularny żołnierz niemiał sobie za cel w pracach swoich swoiey własney chwały, będzie ią miało za cel całe woysko. Żołnierz ieden w partykularności myślić może, iako człowiek, a pułk cały razem wzięty, iako Bohatyr, y to co nazywaią powszechnie *duchem każdego korpusu*, chwałą się tylko samą do czynności poruszyć może.

Uskarżamy się, że czasow naszych historyą oziębła iest y oschła, w komparacyi do historyi Grekow y Rzymian. Racya rożnicy tey iest oczywista; historya dawna iest historyą narodu; a historya naszych wiekow iest dwoch, lub trzech ludzi historyą; to iest Krola ktorego, Ministra, y Hetmana.

W Regimencie Szampanii, iedney z Francuskich Prowincyi, Officyer pewny zaprasza z sobą na ochotnika, do pewnego wielkiey odwagi uczynku dwunastu ochoczych ludzi; całe korpus stoi nie poruszywszy się na iego słowa, y nikt mu nic nie odpowiada. Po trzykroć powtarza swoię prozbę, y po trzykroć

http://rcin.org.pl

iednoż widzi milczenie. Coż to ieſt prze-Bog, nikt mię nie ſłyſzy! ſłyſzemy cię, odezwali ſię wſzyſcy zgodnym głoſem; lecz czemuż wzywaſz dwunaſtu tylko ludzi ochoczych? wſzyſcy ieſteśmy ochoczy, ktorych chceſz wybieray z nas ſobie.

Okop Filizburgſki zalany był cały wodą, żołnierz muſiał po nim brodzić, po pas prawie maiąc wodę. Młody ieden bardzo Officyer, ktoremu wiek nie pozwalał chodzić tym ſpoſobem, proſił, ażeby go ieden drugiemu podawał na ręce. Jeden Granadier podawał go ſwoiemu kamratowi, aby go wziął na ſwoie ramiona, poſadź go na moich plecach, rzekł ten do niego; ieżeliby miał odebrać iaki poſtrzał, zaſłonię go ſobą.

W woyſku Francuſkim znayduią ſię tyſiączne podobney piękności czyny, ktore to Plutarch y Tacyt z wielkimbyby łakomſtwem pozbierali. (a) My odſyłamy ie tylko do pry-

wa-

(a) Gdym iuż tę uczynił uwagę, człowiek ieden u-

czo-

http://rcin.org.pl

watnych manuſkryptow, iakoby mniey były godne hiſtoryczney wſpaniałości. Potrzeba mieć nadzieię, że Hiſtoryk, ktory myślący po Filozofsku, uwolni ſię od tey prewencyi.

Wſzyſtkie ſtany, w ktorych potrzebne ſą duſze odważne, na uczynienie wielkiey z własnego intereſſu publicznemu dobru ofiary, powinny upatrywać dla zachęcenia ſię oſobiſtą ſwoię w oddalonych czaſach chwałę. Wiemy dobrze, że Filozofowie chcąc uczynić cnotę nieporuſzoną, przyuczaią ią, ażeby ſię obchodziła bez wſzyſtkiego: *Non vis eſſe juſtus ſine gloria; at me hercule ſæpe juſtus eſſe debes cum infamia.* Lecz cnota nawet ſama nie nabywa gruntowności bez hańby krotko trwaiącey, w nadziei doſtąpienia w przyſzłych czaſach znakomitſzey chwały. Fabiuſz znoſi, że ſię

---

czony, myślący po obywatelſku, y po republikantſku, miał ſobie zlecone od Miniſtra ſtaranie zebranie dla naſzey woyſkowey ſzkoły, intereſſuiących mocno czynności, ktore nieco były zaniedbane. Zebranie to, ieſt naypożyteczniey ſzą kſiążką, ktoraby młodzie ży naſzey woyſkowey, do czytania zalecić można.

http://rcin.org.pl

ſię z niego naśmiewaią w Obozie Annibala, y że go oſławiaią w Rzymie przez cały przeciąg iedney kampanii; ale mogłżeby był odważyć ſię umrzeć w nieſławie, y w hańbie zoſtawać u potomności? Nie ſpodziewaymy ſię, ażeby nikczemna naſza natura, zdobyła ſię kiedy na podobne uſiłowania, ſama tylko Religia może tego dokazać; y iey nawet ofiary częſtokroć za fundament maią własny interes. Naypokornieyſi nawet dla doſtąpienia tylko w zamianę nieśmiertelney chwały pogardzaią doczeſną. Nadzieia tey nieśmiertelney chwały, utrzymywała w cnocie Sokrateſa y Katona. Dawny ieden Filozof mawiał: *Jako chceſz, ażebym dbał o naganę, ieżeli nie chceſz, ażebym ſobie ſmakował w pochwałach?*

Nauka moralna przykładem Theologii powinna uzbraiać cnotę przeciwko niewdzięczności y wzgardzie ludzi, obiecuiąc iey czaſy ſzczęśliwſze, y ſprawiedliwſzych ludzi.

„Chwała ieſt towarzyſzką cnoty, y idzie „za nią zawſze, iakoby była iey cieniem, mo-

„wi

http://rcin.org.pl

„wi Seneka; lecz iako cień raz przed ciałem,
„drugi raz za nim idzie, tak też y chwała raz
„uprzedza cnotę y pokazuie się przed nią,
„drugi raz idzie za nią, gdy iuż zazdrość zgi-
„nie; a na ten czas tym iest większą, im iest
„poźnieyszą.

Filozofia to więc iest rownie niebeśpieczna, iak iest prożna, ganić w człowieku, oglądadanie się na potomność, y pragnienie życia przez chwałę po zakończonym życiu. Filozofia tego rodzaiu znalazła niektore wspaniałe dusze, ktore czyniły dobrze dla tego, ażeby wypełniały stanu swego powinność. Lecz nie potrzeba nigdy dowierzać tey natuy charakterom. Potrzeba człowiekowi czyniącemu dobrze pozwolić kochać się w chwale; potrzeba mu nawet pokazać, że ią może mieć y po śmierci, ażeby grob nie był dla niego skałą, o ktoraby się rozbiła odwaga iego y stateczność.

Ten, ktory chwałę swoię ogranicza krotkim życia przeciągiem, iest niewolnikiem opinii y okoliczności czasu; sprzykrzywszy sobie,

http://rcin.org.pl

bie, ieżeli wiek, w ktorym żyie, ieſt nieſprawiedliwy; wpadłſzy w roſpacz, ieżeli ieſt niewdzięczny; a oſobliwie z niecierpliwością pragnąc używać pracy ſwoiey ſkutku, chce zbierać zaraz to, co ſięie, przenoſi chwałę prędką, a przemiiaiącą, nad chwałę tę nie prędką, lecz trwałą: taki nic wielkiego nie weźmie przedſię.

Ten, ktory ſię ſtawia myślą w czaſach przyſzłych, y w ich ſobie ſmakuie chwale, będzie pracował dla wſzyſtkich wiekow, iakoby był nieśmiertelnym. Jeżeli mu z nim wſpoł-żyiący ubliżaią tey, na ktorą ſobie zaſłużył chwały, Wnukowie ich nadgradzaią mu za to, imaginacya albowiem iego żyiącym go czyni w potomnych wiekach.

Piękny to ieſt ſen, rzecze mi kto. Lecz prze-Bog! zażywałże tu kto na ziemi chwały, ktoraby ſię ſnem nazwać nie mogła? Nie ta to mała liczba zapatruiących ſię na ciebie, y otaczaiących cię w koło, formuie ſławy twoiey głoſy. Imie twoie tym będzie ſławnieyſze, im cię wieść bardziey pomnoży, y obe-

http://rcin.org.pl

obecnym nieiako uczyni na tych mieyscach, na ktorych nigdy niebyłeś, y nigdy nie będziesz. Dla czegożby było bardziey rzeczą nie rozumną, rościągnąć myślą ieśteśtwo swoie do przyszłych wiekow, aniżeli do oddalonych kraiow? Mieysce to lub owo zarowno ieśt dla ciebie małym punkcikiem, iako ten, lub ow czasu moment. Czyli to w szczupłym mieyscu, czyli czasu punkciku zechcesz się ograniczyć, dusza twoia osłabiona schnąć będzie, iako w ściśłym więzieniu. Pragnienie zarobienia sobie na wieczną chwałę, powiększa nieiako naszą naturę, wywyższa nas nad nas samych, y rościąga ieśteśtwo nasze za życia naszego przeciąg, y ktokolwiek go waży się ganić, nie ieśt godzien uczuć w sobie. „ Po„gardzać chwałą mowi Tacyt, ieśt to wzgar„dzać cnotami, ktore do niey prowadzą; „ *Contemptâ famâ, virtutes contemnuntur.*

O PA-

http://rcin.org.pl

O MOZNYCH PANACH.

Daią pospolicie imie możnych Panow tym, ktorzy pierwsze posiadaią mieysca w Państwach, bądź w Magistratach, bądź przy boku Monarchy.

Może być kto wielkim, albo w tym co się tycze obyczayności będącey w społeczeństwie, albo w tym co się tycze polityki ściągaiącey się do dobrego rządu. My tu daiemy imie wielkich czyli możnych, ludziom zostaiącym na publicznych urzędach.

W Państwach prawdziwie gminowładnych, same tylko na Magistratach zostaiące osoby nazwać się mogą wielkiemi y możnemi, albo raczey sam tylko lud nazywać się powinien wielkim. Magistraty są tylko wielkiemi z łaski ludu, y dla ludu; on albowiem im swoiey władzy, swoiey godności, y swoiego powierza maiestatu. Ztąd idzie, że w dobrze rządzących

http://rcin.org.pl

cych się Rzeczachpospolitych, miano niegdyś za występek, gdy się kto starał nabyć osobie swoiey partykularnie pożyteczney władzy. Hetmani woysk, w ten czas tylko byli wielkiemi, gdy na czele woysk swoich zostawali; władza ich moc brała od woyskowey karności; składali ią natychmiast, gdy żołnierz uwalniał się od woyskowey służby; a pokoy czynił ich wszystkim rownemi.

Do istoty gminowładnego rządu należy, ażeby wszystkie dostoieństwa były elekcyonalnemi, y żeby nikt od nich przez prawa Oyczyste nie był exkludowany. Jak tylko iedna klassa obywatelow wyznaczona iest do służenia, bez nadziei rządzenia kiedy innemi, rząd iest natychmiast Arystokratyczny. Naymniey ma w sobie niedoskonałości Arystokracya ta, w ktorey władza możnych Panow naymniey się czuć daie. Nayniedoskonalsza iest ta, w ktorey możni Panowie są Despotami, a lud niewolnikiem. Jeżeli Szlachta postępuie sobie po tyrańsku; nieszczęśliwość iest bez lekarstwa. Senat albowiem nie umiera.

Gdy

http://rcin.org.pl

Gdy Aryſtokracyą ſkładaią woyſkowi, potrzeba ſię obawiać, ażeby władzy wielu Panow, nie przywłaſzczył ſobie ieden z nich naymożnieyſzy: rząd taki zmierza zawſze, albo do Monarchicznego, albo do Deſpotycznego Panowania. Gdy Aryſtokracya ſame tylko prawa ma za ſwoię obronę, ażeby ſię mogła długo utrzymać, potrzeba, ażeby była nayſprawiedliwſzą y nayumiarkowańſzą ze wſzyſtkich rządow. Ażeby lud mogł znieść potęgę Panow, powinien być, albo tak ſzczęśliwy, iak w Wenecyi, albo tak wyniſzczony, iak w Polſzcze.

Jakaż mądrość, iakie umiarkowanie, nie ieſt potrzebne Weneckiey Szlachcie w obchodzeniu ſię z ludem, ażeby go utrzymała w poſłuſzeńſtwie! Y iakichże nie zażywa ſpoſobow, oſładzaiąc mu tę, w ktorey żyie nie rowność! utrzymywanie w Wenecyi nierządnych niewiaſt, y karnawał, ſą rządu tey Rzeczypoſpolitey polityką. Pierwſzą z tych rzeczą ſprawiaią, że bogactwa Panow nieznacznie y nie okazale ſpływaią do poſpolſtwa; drugą,

że

http://rcin.org.pl

że pospolstwo, przez całe sześć miesięcy w każdym roku żyiąc z naywiększemi Panami zabrat, y z niemi przebywaiąc pod maszkami, zapomina o swoim poddaństwie, y o ich panowaniu.

Wolność Rzymska smakowała sobie niegdyś w Krolewskiey władzy: potym zaś nie mogła znieść władzy możnych Panow. Duch Republikantski rozgniewał się na uniżaiącą dystynkcyą. Pospolstwo w prawdzie exkludowało się samo od naypierwszych w Rzeczypospolitey urzędow, lecz nie chciało, ażeby go od nich exkludowano; a dowodem wielkim, że lud sprawiedliwie tego pretendował iest to, iż miał tyle y mądrości, y umiarkowania, że się od nich wstrzymał.

Słowem mowiąc, w ten czas tylko Rzeczpospolita może się nazwać iednym politycznym ciałem, gdy każdy ma prawo do naypierwszych godności. Wszelka zacność dziedziczna niektorym stanom psuie w niey równość, rwie naymocnieysze polityki ogniwa, y iest przyczyną obywatelow niezgody y porożnienia.

Nie

http://rcin.org.pl

Nie maſz więc w tym dla wolności niebeſpieczeńſtwa, że poſpolſtwo pretenduie obierać z pomiędzy obywatelow bez excepcyi Magiſtraty y Sędziow, lecz toby było z niebeſpieczeńſtwem dla wolności, gdyby im, obrawſzy ich ſobie, nie było poſłuſzne. Przez to tylko Rzymianie z wolności w padli w rozwiązłość, a z rozwiązłości w niewolą.

W rządzie Republikantſkim Panowie przyodziani naywyżſzą władzą, doſkonale iey użyć mogą. W rządzie Monarchicznym maią ią czaſem, lecz nigdy nie zapatruią ſię na nią, iako na rzecz dziedziczną; przez nich ta władza przechodzi, lecz nie w nich przemieſzkiwa; ſą iey nieiako kanałami, lecz Monarcha otwiera y zamyka iey źrzodło, dzieli ią na ſtrumyki, uważa wiele iey przez kanały wypływa, przypatruie ſię iey płynieniu y owſzem płynieniem iey kieruie.

Panowie przyozdobieni honorami nie maiąc żadney władzy, reprezentuią w oſobach ſwoich Monarchę u ludu, a lud przed tronem Monarchy. Jeżeli rząd nie zna ſię na polity-

ce

http://rcin.org.pl

ce zażywania Panow możnych, potrzeba, ażeby y Monarcha y Narod wiele miał cnoty, aby mogł utrzymać w rowności y powagę ſtanu daiącego protekcyą, y prawą wolność ſtanu zoſtaiącego pod tąż protekcyą; lecz ieżeli ten ſtan godny poſzanowania, złożony ieſt z ſamych wiernych obywatelow y dobrych Patryotow, będzie fundamentem gruntownym wſzelkich ſił Państwa, y ogniwem mocnym utrzymuiącym poſłuſzeńſtwo y władzę.

Tak do iſtoty rządu Monarchicznego, iako y do Republikantſkiego należy, ażeby iedno tylko było polityczne ciało, y żeby części ſkładaiące go ściśle ſię z ſobą, y gruntownie łączyły. Machina ta iakożkolwiek ieſt wielka, y iakożkolwiek ieſt naturalna, nie może trwać inaczey, tylko przez ściſłe kliienie ſię; a ieżeli ruſzaiące ią ſiły, albo uſtaią, albo ſobie iedne drugim ſą przeciwne, to ſamo co ieſt wſzelkich ſił iey y ruchawości początkiem, przyczyną iey będzie zguby.

Ugrun-

http://rcin.org.pl

Ugruntowanie możnych Panow w Rządzie Monarchicznym, przedziwnie ieſt pożyteczne do ugruntowania y utrzymania tey zgody y iedności, ktora ieſt źrzodłem dobrego publicznego rządu.

Nie to ſię ma mowić o Rządzie, do ktorego ſię intereſſuie wiele ſtanow, w ktorym powaga podzielona, waży ſię między Monarchą y Narodem. Jeżeli Monarcha ſzafuie łaſkami, możni natychmiaſt Panowie ſtaną ſię podłemi iego niewolnikami, autorowie korrupcyi narodu. W liczbie podatkow na lud włożonych, będzie nieznacznie zawierała ſię ſumma potrzebna na zakupienie roczne głoſow, to ieſt na nadgrodzenie Monarſze tego, co go koſztuie kupno wolności Narodu u możnych Panow. Monarcha będzie miał taryffę wſzyſtkich głoſow: łatwo w radzie iego wykalkuluią co go ma koſztować przekupienie tey, lub owey cnoty.

Lecz w Monarchii dobrze ufundowaney, w ktorey to Krol zupełną ma władzę, bez żadney zazdrości, y bez żadney dzielenia

ſię

http://rcin.org.pl

ſię nią z kim potrzeby, w ktorey zatym wſzelka moc y potęga Monarchy funduie ſię na dоſtatkach ſzczęśliwości y wierności obywatelow, Monarcha nie ma przyczyny zdradzać narodu: Narod także nie ma przyczyny obawiać ſię czego od Monarchy: Możni Panowie nie mogą iednemu, z nich bardziey iak drugiemu ſprzyiać, albo ktorego z nich zdradzać; byłoby to nawet w nich niegodziwym ſzaleńſtwem, gdyby albo Monarchę pobudzali do tyrańſtwa, albo narod do buntu. Naypierwſi poddani, naypierwſi obywatele, naypierwſzemi ſą niewolnikami, gdy Pańſtwo, ktore ſtanie ſię Despotycznym; mieſzaią ſię zaś razem z poſpolſtwem iak tylko Pańſtwo ieſt Republikańſkie; przychylni ſą Monarſze dla preeminencyi, ktorą maią nad ludem; przychylni ſą ludowi tak dla tego; że dependuią od Monarchy, iako też y dla tego wſzyſtkiego, co tylko z ludem maią powſzechnego, to ieſt dla wolności, prawa dziedziczenia, beſpieczeńſtwa &c. Tak tedy Panowie możni ſą przywiązani do Rzą-

http://rcin.org.pl

du Monarchicznego, y przez własny swoy interes, y przez powinność; dwa te ogniwa arcy są mocne, gdy iedno drugie utrzymuie.

Zdaie się iednak, że ambicya możnych Panow, powinnaby zawsze zmierzać do Aryſtokracyi. Lecz gdyby nawet lud łatwo się im dał powodować, Szlachtaby się im oparła, chyba gdyby była przypuszczona do uczeſtnictwa ich potęgi, ktora to kondycya dałaby możnym Panom dwadzieścia tyſięcy rownych, za iednego Pana, nigdyby się więc na nią nie odważyli: pyszna albowiem chuć panowania, ktora sama ieſt źrzodłem buntow, łatwiey może znosić wyższą władzę iednego, aniżeli rowność wielkiey liczby.

Nayniebeśpiecznieyszy w Monarchii nieporządek ieſt ten, gdy możni Panowie przywłaszczaią sobie władzę powierzoną, y gdy siły Państwa obracaią na Monarchę, y na samo Państwo podzielone przez fakcye. Taka

http://rcin.org.pl

ka była sytuacya Francyi, gdy Kardynał Rycheliusz, ow odważny, y obszernego rozumu człowiek, przyprowadził wszystkich możnych Panow do posłuszeństwa Monarsze, a pospolstwo w obronę praw oddał. Ganią go, że nadto sobie w tey mierze postąpił; lecz podobno nie znaydował innych środkow do ugruntowania Monarchii, y do przyprowadzenia do naturalney swoiey pory tego wielkiego, a nakrzywionego przez burzą drzewa, iak nachylenie go w przeciwną stronę.

Francya niegdyś formowała Krolestwo złożone z kilku Państw hołdowniczych, nie dobrze z sobą złączonych, y ustawicznie z sobą walczących. Po panowaniu LUDWIKA XI. wszystkie te Państwa złączone były w iedno polityczne ciało, lecz wszystkie ieszcze kraie zażywały tych przywileiow, ktore miały nadane od swoich pierwszych Panow, a Wielkorządcy, ktorzy potym osiedli mieysca tych Panow, ichże sobie przywłaszczali władzę. Te dwie rzeczy czyniły Monarsze dwie

http://rcin.org.pl

trudności, ktore mu potrzeba było koniecznie ułatwic. Nayłagodnieyszy był sposob, a zatym nayroſtropnieyszy, sprowadzić do Dworu tych, ktorzy oddaleni będąc od Dworu, y otoczeni ludźmi przyuczonemi do słuchania woli ich, we wszystkim, uczynili się iuż byli arcy-straſznemi. Monarcha pokazał blask dystynkcyi y łask swoich; Panowie ci możni natychmiast zbiegli się hurmem; tym sposobem Wielkorządcy zatrzymani byli przy Dworze, ich osobista powaga zniknęła razem z ich przytomnością. Wielkorządy ich dziedziczne, mogły być podług woli Monarchy dysponowane, y łatwo sobie było uczynić podległemi ich następcow; Panowie zapomnieli o swoich Prowincyach, y od nich wzaiemnie byli zapomniemi. Tych Prowincyi kraie były podzielone, pooddalane, z wszystkich nieznacznie oderte przywileiow, a tak prerogatywa dziedziczenia Państw lennym prawem, w samych tylko została herbach.

Oczy-

http://rcin.org.pl

Oczywista więc iest rzecz, że potęga możnego Pana przy Dworze iest tylko nieiakim cieniem potęgi Panow możnych, iacy przedtym byli w Kroleſtwie. Niektorzy winni ſą, tę ſwoię dyſtynkcyą ſwoiemu narodzeniu. Większa ich część ſamey ią tylko winni łaſce Monarchow; wola albowiem Monarchow tak ſtwarzać może możnych Panow, iako y Szlachtę, y według ſwoiego upodobania wielkość imienia, albo oſobiſtą, albo dziedziczną czyni. Dziedziczną, mowię, albo oſobiſtą, ażebym ſłowu temu, *możny*, doſkonałe dał znaczenie, lecz nie ma ſię rozumieć w ściſłym ſenſie, ażeby ta zacność dziedziczna miała być taka, iaką maią krewni Krolewſcy dla ſwego urodzenia, albo iaką maią Xiążęta y Panowie naſi z łaſki naſzego Monarchy. Pierwſzemi mieyſcami w każdym Państwie nazywaią pierwſze godności, tak w kościele, iako też y w Magiſtratach, woyſkowe rangi, Miniſterya, Urzędy u Krolewſkiego Dworu. Tytuł iednak możnego Pana w ſwoim wziętym znaczeniu,

przy-

http://rcin.org.pl

przyzwoity iest tylko samym tym Panom, których *Pares* nazywamy.

Przemienienie to dziedziczenia Państw lennym prawem, w godność, ktora teraz zacności dawnych Panow nieiakim iest cieniem, musiała wiele kosztować Monarchę, lecz za iakąkolwiek cenę możnaby nabyć iedności władzy y posłuszeństwa; uniknienie od ślepey y tyrańskiey władzy lennych Panow, y szczęśliwość zostawania pod pełnomocną obroną praw, gotowych zawsze na powstanie przeciwko uzurpacyom, zdzierstwom y gwałtom; są dowodem, że takich dobr nie można nigdy przepłacić.

W ninieyszym więc ułożeniu rzeczy, zdaie się nam, że możni Panowie są tacy we Francyi, iakiemi naturalnie być powinni we wszystkich w całym świecie Monarchiach. Nacya ich poważa sobie, lecz bynaymniey się ich nie boi; Monarcha ich sobie obowiązuie, nie wkładaiąc na nich kaydan, y utrzymuie ich w posłuszeństwie, nie przyprowadzaiąc ich do

nę-

http://rcin.org.pl

nędznego ſtanu. Do czynienia dobrze kredyt maią niezmierny; lecz nie maią żadnego kredytu do zaſzkodzenia Państwu; y ich ſame prerogatywy nowemi ſą dla Państwa zakładami gorliwości y przywiązania, ktorych to cnot ſą rekompenſami.

W Rządzie Deſpotycznym, iaki widzieć ſię daie w Azyi, możni Panowie ſą niewolnikami tyrana, y tyranami niewolnikow, drżą ſami od boiaźni, a przed niemi drżą drudzy; tak okrutnemi będąc w panowaniu nad innemi, iako ſą podłemi w poddawaniu ſię wyżſzey władzy; kupuią u Pana ſwego za właſną ſwoi niewolą zwierzchność, ktorą maią nad obywatelami: gotowi ſą zawſze przedać Monarſze Oyczyznę, a Oyczyznie Monarchę, herſztami ſię ſtaiąc ludu, iak tylko ſię zbuntuie, a iego naywiękſzemi zdziercami y uciemiężycielami, gdy zoſtaie w poſłuſzeńſtwie.

Jeżeli Monarcha ieſt cnotliwy, ieżeli chce być ſprawiedliwym, y ieżeli ſię może o wſzyſtkim

http://rcin.org.pl

ſtkim informować, zguba ich pewna: y dla tego dzień y noc czuwaią koło tey przegrody, ktorą pomiędzy tronem y prawdą wyſtawili; nie przeſtaią mowić Monarſze; możeſz wſzyſtko, ażeby im pozwalał odważać ſię na wſzyſtko; wołaią uſtawicznie: lud twoy ieſt ſzczęśliwy! w tym nawet czaſie, w ktorym oſtatnie krwie iego y potu wyciſkaią krople, y ieżeli kiedy zdaią ſię mieć względy nad iego oſłabionemi ſiłami, zdaie ſię, że to nie dla czego innego czynią, tylko dla wymiarkowania, wiele ieſzcze momentow lud w tym uciemiężeniu bez ſkonania wycierpieć potrafi.

Przez nieſzczęśliwość tych Państw, w ktorych podobne poczwary rządzą, prawa nie maią ſwoich trybunałow; ſłabość nie ma żadney dla ſiebie obrony; Monarcha ſobie ſamemu zoſtawuie publicznego karania prawo; y poki zdzierſtwa y uciemiężenia ſą mu ukryte, poty uciemiężyciele zoſtaią bez kary.

Taka

http://rcin.org.pl

Taka ieſt forma tego opłakania godnego Rządu, że nie tylko Monarcha, ale też każdy z możnych Panow w powierzonym ſobie urzędzie trzyma mieyſce prawa. Ażeby więc panowała w nim ſprawiedliwość, potrzeba, ażeby nie ieden człowiek, lecz mnoſtwo ludzi nie podpadało omyleniu ſię, wolne było od błędow y paſſyi, nie uwodziło ſię własną ku ſobie miłością przyſtępne było dla wſzyſtkich, iednakowe dla wſzyſtkich tak, iak prawo; to ieſt potrzeba, ażeby Panowie możni w Państwie Deſpotycznym byli Bogami. Czego, iako pretendować bez zaślepienia nie można, tak też poddawać ſię pod taką władzę, oſtatnie ieſt ſzaleńſtwo.

O PRA-

http://rcin.org.pl

O PRAWDZIWEY WIELKOSCI.

W Fizyce y w Geometryi słowo to, wielkość żadnego nie przyimuie częstokroć ograniczenia, żadney nie przypuszcza komparacyi: iedno znaczy co mnostwo y obszerność. W moralney nauce ma w sobie nieiaką do innych rzeczy relacyą, y myśl ta, ktora go nam wystawia, zawiera w sobie nieiaką wyższość. A tak kiedykolwiek przymioty duszy, albo rozumu nazywamy wielkiemi, albo w powszechności osobie całey przypisuiemy wielkość, wyraża słowo to wysoki stopień, nieprzyzwoitego wielkiemu mnostwu ludzi dostoieństwa.

Lecz dostoieństwo to może być, albo naturalne, albo nadane, y to to iest przyczyną, że dwie są wielkości, naturalna iedna, druga od prawa wszelką swą zacność biorąca. Usiłuymy obydwom przyzwoite dać definicye.

Wiel-

http://rcin.org.pl

Wielkość duszy, to iest stałość, rzetelność, y wysokość sentymentow, iest naypięknieyszą, y nayistotnieyszą częścią osobistey zacności. Przyday ieszcze rozum obszerny, żywy, wysoko myślący, a będzieś miał wyobrażenie wielkiego człowieka.

Do doskonałego wyobrażenia ze wszystkiemi przymiotami wielkiego człowieka, zdaie się, że potrzebaby ieszcze przydać naypięknieysze przymioty ciała; Pospolstwo nie zwykło ich nigdy opuszczać. W podziwieniu zostaiemy czytaiąc, że Alexander był małym; a Achillesa mamy za daleko większego, iak był w samey rzeczy, gdy widziemy w Iliadzie, że żaden z iego towarzyszow nie mogł dźwignąć iego kopii; skłonność, ktorą mamy do mieszania rzeczy Fizycznych z moralnemi w wystawieniu sobie wielkości, pochodzi *naypierwey* od imaginacyi naszey, ktora szuka zawsze rozmiaru podpadaiącego pod zmysły, *powtore* dla tych codziennych skutkow, ktore w sobie czuiemy, pokazuiących

nam

http://rcin.org.pl

nam złączenie duszy naszey z ciałem, ich wzaiemne sobie posłuszeństwo y poruszenia, tak na siłach duszy, iako y na siłach funduiące się rozumu. Naturalna rzecz była osobliwie w czasach, w ktorych starszeństwo między ludźmi fundowało się na siłach cielesnych, ażeby siły ciała kładzione były w poczet heroicznych przymiotow. W wiekach mniey grubiańskich ułożono klassy z tych przymiotow, ktore nam są powszechne z bestyami, y z tych, w ktorych nas bestye celuią. Uwolniono wielkiego człowieka od potrzeby być pięknym, związłym y silnym.

Lecz podług zdania pospolstwa, potrzeba ieszcze y teraz formować sobie wyobrażenie wielkości osobistey, podług naturalnego zwyczaiu. Rozum niewolnikiem iest imaginacyi, a imaginacya niewolniczką iest zmysłow. Ta sądzi o przyczynach moralnych podług Fizyczney wielkości skutkow, ktore od nich pochodzą, y sążniem zechce mierzyć.

Podo-

http://rcin.org.pl

Podobna iest do wiary, że ci Krolowie Egipscy, ktorzy powystawiali naywyższe piramidy, mieli się za naywiększych Krolow; tak sobie prawie postępowało pospolstwo w nazywaniu ludzi wielkiemi.

Liczba woyska, ktore uzbroili, lub ktore zbili, obszerność kraiow, ktore zrabowali, albo sobie podbili, ważność ich fortuny przeważaiąca wszystkich ludzi szczęście, są nieiako materyałami, z ktorych się formuie wyobrażenie tey wielkości, ktorą przypisuiemy ich osobom. Odpowiedź rozboynika morskiego dana Alexandrowi, *Quia tu magna classe Imperator;* wyraża tak żywo, iak prawdziwie zwyczay nasz sądzenia y myślenia o ludzkiey wielkości.

Krol naywiększą życia swego pokładaiący szczęśliwość na ziednaniu Państwu swemu obfitości, zgody, y pokoiu, bardzo będzie mało znany w historyach. Mowić tylko o nim będą z oziębłością, *był dobry;* nigdy mowić nie będą o nim, *był wielki.* Ludwik

IX.

http://rcin.org.pl

IX. w wiecznymby był zostawał zapomnieniu, gdyby się nie był wsławił godną opłakania Krucyatą.

Słyszeliżeśmy kiedy, ażeby mowiono o Rzeczypospolitey Spartańskiey, poki była nieskazitelną w swoich obyczaiach, niewzruszoną dla praw zbawiennych, nie zwyciężoną dla mądrości y surowey karności? czyliż o cnotliwym y wolnym Rzymie myślemy, gdy iego sobie przypominamy wielkość? wyobrażenie iego, ktore sobie wystawiamy, składa się ze wszystkich przyczyn iego upadku. To nazywamy iego wielkością, co iego przyśpieszyło zgubę; to iest blask tryumfow, odgłos Państw podbitych, nierozumne zamysły, pomyślności nie mogące być długo utrzymane, bogactwa psuiące dobrą obyczayność, chełpienie się potęgą, y to obszerne panowanie, ktorego rościągłość rodziła słabość, y ktore upaść miało pod własnym swoim ciężarem.

Ci

http://rcin.org.pl

Ci, ktorzy są, tak rozumni y tak sprawiedliwi, że niechcieli kazić żadną tą Fizyczną pozłotą moralnego wyobrażenia prawdziwey wielkości, mniemali przynaymniey, że go mogli okryślić niektoremi przymiotami, bez ktorych się wielkość obeyść nie może. Bo gdzież proszę znaleść wielkiego człowieka, biorąc wielkość w ściśłym sensie?

Alexander dziedziczył obszerność rozumu, y dzielność duszy. Lecz widziemyż w iego proiektach tę plantę sprawiedliwości y rostropności, ktora się wydawać zwykła w wspaniałey duszy y w wysokim rozumie? tę plantę, ktora wgląda w czasy przyszłe, y niemi rozrządza, przez ktorą wszelkie pomyślności stają się pożytecznemi, y przez ktorą wszystkie nieszczęśliwości, ktorych się uchronić nie można, mogą być nadgrodzone większemi dobrami. *Detecto fine terrarum, per suum rediturus orbem, tristis est.* (*Seneca*) Zamysły Cesarza pięknieysze były y rostropnieysze. Lecz potrzeba go naypierwey o-

czy-

http://rcin.org.pl

czyścić od zbrodni zdradzieckwa, y zapomnieć o nim, iako o Hetmanie, albo w Hetmanie upatrywać obywatela, chcąc w nim znaleść wielkiego człowieka. To się też mowić może o wszystkich prawie Monarchach, ktorym albo podchlebstwo, albo podziwienie nadało imie wielkich. Byli z niektorych miar wielkiemi w swoim prawodawstwie, polityce, sztuce woienney, w obieraniu ludzi, ktorych do wykonywania zamysłow swoich zażywali; y zamiast tego, co miano powiedzieć, *ma ten lub ow wielki przymiot;* powiedziano o Woiowniku, o Polityku, o Prawodawcy. *Wielki to iest człowiek. Huc & illuc accedat, ut perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ, per omnia constans sibi.* (Senec.)

Jest także wielkość, ktorą stworzyć można, albo postanowić, ktora z osobistą wielkością nic nie ma powszechnego. Potrzebni wielcy ludzie w Państwie, a nie zawsze łatwo można znaleść prawdziwie wielkich lu-

http://rcin.org.pl

ludzi, wymyślono więc sposob uczynienia wielkiemi tych, ktorych nie można było żadnym sposobem powiększyć; a to sztuczne podwyższenie wzięło imie wielkości; słowo więc będąc *in numero singulari* (iako Grammatycy nazywaią: to iest *Wielki*. We dwoch się może brać sensach, a Panowie wielcy nie omieszkali na swoy zażyć pożytek słow podobieństwa. W większey iednak swoiey liczbie *in numero plurali*, to iest wielcy) nic nie ma w sobie osobistego; słowom iest wcale w sensie politycznym od naturalnego swoiego znaczenia oddalonym; tak dalece, że wielki ktory człowiek, żadnego może nie mieć charakteru z tych, ktoremi się dystyngwuią wielcy Panowie, a wielki Pan, może nie mieć żadnego z tych przymiotow, ktore czynią człowieka wielkim.

Lecz Pan wielki w Kroleſtwie, uchodzi za wielkiego człowieka; reprezentuie go w sobie; ma iego całą powierzchowność, lubo przytrafia się często, że ta powierzchowność

http://rcin.org.pl

nadęta iest tylko, y nic w sobie nie ma gruntowności. Nic nie ma pięknieyszego, iako gdy przytrafi się widzieć złączoną właściwą zacność z wysokim dostoieństwem, zdaią się być czasem wielu ludziom złączone z sobą, wiek nasz daie nam tego tysiączne przykłady; lecz nie pisząc satyry na żaden czas, ani na żaden kray, powiemy słow kilka o obyczaiach Panow wielkich, takich, iacy są wszędzie; protestuiąc się zawczasu, że nikomu nie chcemy przymawiać, y do nikogo tego aplikować.

Pan wielki, zawsze musi być miany u ludu za człowieka Dworskiego, a u Dworu za popularzystę. Tak ieden, iako y drugi ten przymiot, wyciąga albo talentu, ktorego godnego zalety, albo na mieysce iego udatney powierzchowności. Talentu sobie nadać nie można, lecz powierzchowność może sobie każdy przypisać; można się iey nauczyć, można ią sobie uformować; iest to rzecz do udania. Powierzchownością wielkiego Pana po-

http://rcin.org.pl

powinna być przystoyność y zacność. Przystoyność w tym sensie zmyśloną zacnością nazwać się może; bo nie dozwala czynić nic takiego, coby nasz stan poniżyć, albo osławić mogło; podać go w pośmiewisko, albo w pogardę. Idzie tu więc o to, ażeby powierzchowność wielkości przykształcona była podług gustu, charakteru, y obyczaiow narodu. Z poważności milczącey śmianoby się we Francyi; toż samoby się iey było przytrafiło y w Atenach, obyczayność płocha śmieszną by była rzeczą w Lacedemonie, toż samoby ią potkało y w Hiszpanii. Popularność Panow Angielskich naganną by była w wspaniałych Wenetach. Wszystkich tych rzeczy nauczyć się możemy z przykładu y praktyki, bez żadney pracy y reflexyi. Zdaie się więc rzeczą arcy-łatwą być wielkim przez przystoyność.

Lecz prawdziwa zacność w wielkim Panie, nic innego nie iest, tylko doskonałe spraw iego, słow, krotko mowiąc całego życia,

http://rcin.org.pl

z godności, ktorą dziedziczy zgadzanie się. Taka zaś zacność wyciąga osobistey zacności, a zacności ieszcze rownaiącey rangę, na ktorey się zostaie. Y to to iest, co nazywamy *płacić własną osobą.* Tym sposobem naypierwsi ludzie w Kroleſtwie, powinniby naywiększych dokazywać rzeczy; ktora to kondycya zawsze iest ciężka, a częstokroć bywa niepodobną do wykonania.

Potrzeba więc była koniecznie niedostatek tey zacności nadgrodzić powierzchowną iaką okrasą, y powierzchowność ta odebrała swoy skutek: pospolstwo wzięło łatwo szczere fantazma za rzecz rzetelną; Osobę y urząd za iednę rzecz biorąc. Błąd to iest w ktorym go zostawić potrzeba, bo omamienie iest iednowładną ludu Monarchinią.

Lecz niech nam powiedzieć się godzi; że Panowie wielcy zdeymuią naypierwsi z oczu pospolstwa omamienie, przez nieroſtropną swoię dumę.

Ten,

http://rcin.org.pl

Ten, ktory na doſtoieńſtwach powierzchownie tylko prezentuie doſkonałość, powinienby wiedzieć, że nie wſzyſtkich oſzukuie, y dobrze ſię przynaymniey z ſwoiemi konfidentami obchodzić, dla z obowiązania ich do milczenia. Gdy człowiek ktory widzący rzeczy, iakiemi ſą ſame w ſobie, poważaiący prewencye, a ſam ich nie maiący, przychodzi do ktorego wielkiego Pana, z przyzwoitą a naturalną ſobie ſkromnością; niech go ten przyimie z tą wſpaniałą twarzą, ktora zwykła upokarzać, daiąc protekcyą; rozumny ow człowiek, ani ſię tym urazi, ani ſię zadziwi: ſceną to tylko będzie dla poſpolſtwa. Lecz gdy ſię gmin oddali, ieżeli Pan wielki zachowa ieſzcze ſwą oziębłą y ſurową minę, ieżeli poſtawa iego, y rozmowa nie przybierą na ſię ludzkości; człowiek rozumny odeydzie od niego uśmiechaiąc ſię, mowiąc o tym Panu dumnym to co niegdyś mowiono o Komedyancie Baronie; *ieſzcze reprezentuie, choć iuż nie ieſt na teatrum.*

Mowi

Mowi to cicho bardzo, y dla ſiebie tylko ſamego to mowi; bo roſtropny człowiek dobrym ieſt obywatelem. Wie, że wielkość nawet zmyśloną wyciąga poſzanowania; będzie ſzanował w tym, ktory iey nie umie zażywać, albo Przodkow, ktorzy mu ią zoſtawili, albo łaſkę Monarchy, ktory go nią przyozdobił, albo naoſtatek uſtawę Państwa, ktora wyciąga, ażeby Panowie wielcy mieli honor y u Dworu, y u ludu.

Lecz nie wſzyſcy, ci, ktorzy ſą tak rozumni, maią podobne umiarkowanie. *Paucis imponit leviter extrinſecus induta facies..., Tenue eſt mendacium: perlucet, ſi diligenter inſpexeris.* (Senec.) W nacyi oſobliwie wypolerowaney niżſzey kondycyi ludzi upokorzona prożność, oczy ma oſtrowidza na poznanie dumney wielkich Panow niedoſkonałości, y ten, ktory dla wielkości ſwoiey będąc innym ciężkim, pokaże kiedy, że wielkość iego ieſt zmyśloną, może być pewny, że arcy-ſurowie będzie od wſzyſtkich ludzi ſądzony.

Czło-

http://rcin.org.pl

Człowiek maiący talenta, podwyższony na godności, usiłuie pocieszyć zazdrość, y uniknąć ludzkiey nienawiści. Lecz przez nieszczęśliwość, ten, ktoryby naymniey powinien pretendować, naywięcey zawsze po ludziach wyciąga. Im mniey iest sposobnym do utrzymania swoiey wielkości, tym bardziey drugich iey przywala ciężarem. Obraca nieiako w swoie ciało wszystkie swoie włości. Ekwipaże, Przodkow swoich, y wszystkie swoie Dworzany, ukrywaiąc się pod tym wszystkich tych rzeczy zbiorem, ma się za wysoki kolos. Radź mu, ażeby wyszedł z tey swoiey koperty, ażeby się odarł z tego wszystkiego, co nie iego iest; odważ się tylko odłączyć go od iego urodzenia, y od iego dostoieństwa, odrzesz go z naymilszey iego iestestwa cząstki; stawszy się tym czym iest w samey rzeczy, stanie się niczym. Zapatruiąc się z podziwieniem na swoie dostoieństwo, chce wlać w innych ten ku sobie respekt, ktorym się sam ku swoiey unosi osobie;

usiłuie

http://rcin.org.pl

uſiłuie z ſwoiemi ſłużącemi codziennie upokarzać ludzi wolnych; wſzyſcy ludzie podłym u niego ſą gminem.

Aſperius nihil eſt humili, qui ſurgit in altum.
(Claud.)

Tym ſpoſobem większa część wielkich Panow ſzkodzą ſobie ſamym, y nas wyprowadzaią zbłędu. Jeden albowiem od nich urażony wiedzący o ich ſekretach, potrafi ich oſławić, y poſtawa ta, ktorą utrzymywali, natychmiaſt będzie wſzyſtkim ku pośmiewiſku, iak tylko poznaią ſię wſzyſcy na oſzukaniu.

Niech że więc Pan wielki maiący potrzebę oſzukiwać w tey mierze poſpolſtwo, ſtrzeże ſię pilnie konwerſuiąc z dobrze myślącemi ludźmi, y niech ſobie ſam mowi to, coby o nim powiedzieć mogli ci, ktorychby on przyiął z pogardą, albo ktorychby z dumą od ſiebie odrzucił.

„ Ktoż ty więc ieſteś, ażebyś miał pogar-
„ dzać ludźmi? y coż cię nad nich wynoſi?

„ Pe-

http://rcin.org.pl

„ Pewnie twoie zasługi? Pewnie twoie cno-
„ ty? O iak wiele, iest ludzi w podłym zo-
„ stałych stanie od ciebie daleko cnotliw-
„ szych! Pewnie twoie urodzenie? Powa-
„ żaią go w tobie, kłaniaią się w osobie two-
„ iey cieniom ieszcze pozostałym twoich
„ Przodkow; lecz powinienże cień pyszнić
„ się z tych ukłonow, ktore oddaią ciału?
„ Miałbyś chwalenia się przyczynę, gdyby
„ twoie imie dawano twoim Przodkom, ia-
„ ko dawano Katonowi staremu imie iego Sy-
, na, *Ozdoby Rzymu.* (Cic. de Offic.) Lecz
, do iakiey cię pobudzić może pychy imie,
„ do ktoregoś się wsławienia nic nie przy-
„ czynił, y ktore samemu winien iesteś przy-
„ padkowi? Urodzenie wznieca emulacyą
„ w wielkich duszach, a pychę w podłych.
„ Słuchay ludzi szlachetnie myślących, y zna-
„ iących się na szacunku ludzi. *Nie masz*
„ *żadnych na świecie Krolow, ktorzyby za*
„ *przodkow swoich niemieli niewolnikow; nie*
„ *masz żadnych niewolnikow, ktorzyby za*
„ *Przod-*

http://rcin.org.pl

„ *Przodkow swoich nie mieli Krolow.* (Plat.)
„ *Nikt się nie rodzi dla naszey chwały, y to co*
„ *było przed nami nie iest dla nas.* (Senec.)
„ Radź się własnego rozumu, wnidź w siebie
„ samego. *Nudum inspice animum, intuere*
„ *qualis quantusque sit, alienó an suó magnus.*
(Idem)

Sama tylko prawdziwa wielkość powie nam, kto może podobną wytrzymać probę, wielkość nadana, powierzchownemi tylko ozdobami swemi bije w oczy. Niech y tak będzie, niech że ma dumną assystencyą, a proste y czyste obyczaie; to co będzie miała w sobie dumnego, przypisze się stanowi, a nie osobie. Lecz Pan wielki, ktorego dusza zarażona iest pychą, osobą się całą swoią nad nas podnosi. Człowieka to są słowa, do człowieka: *Ty czołgasz się przedemną*, z wysokiego swoiey rangi tronu, lecz z pychy swoiey wysokości, zapatruie się na nas y pogardza nami.

Lecz czyliż nie iest potrzebna wysoka doskonałość, do zachowania na wysokim urzędzie czystych y niewinnych obyczaiow? Mo-

żna

http://rcin.org.pl

żna tego dokazać, y to ieſt oczywiſtą probą, że arcy ieſt trudna dziedziczyć z przyzwoitą przyſtoynością doſtoieńſtwa, nie czyniąc im doſyć, y nie podać ſię w pośmiewiſko wſzędzie dawſzy ſię na ſobię poznać.

Pan wielki, gdy ieſt oraz wielkim człowiekiem, nie ma racyi uciekać ſię, ani do tey poniżaiącey wſzyſtko wyniośłości, ktorą tylko można nazwać małpą prawdziwey godności, ani do tey biiącey w oczy okazałości, ktora ieſt tylko iakimſiś obrazkiem chwały, y ktora gubi znaczne Szlacheckie Familie, pobudzaiąc ie przykładem ſwoim do naśladowania tey ſwoiey próżności.

Może w oczu poſpolſtwa, może w oczu mądrego, a nawet w oczu ſamey zazdrości pokazać ſię takim, iakim ieſt ſam w ſobie. Reſpekt będzie go wſzędzie poprzedzał, uſzanowanie będzie go otaczało w koło, cnota całego go przyodziewać będzie, ona mu czynić będzie paradę, y wſzędzie aſſyſtencyą. Wielkość iego nadaremnie ſię ukrywać będzie, y unikać naſzego uſzanowania, u-

ſza-

http://rcin.org.pl

szanowania nasze szukać iey będą. (a) Lecz iak wspaniałe y czyste mieć trzeba prawdziwey wielkości wyobrażenie, ażeby nie mieć boiaźni podania iey w pogardę, odarłszy ią z tego wszystkiego, co do iey nie należy istoty! Ktoryżby z wielkich naszego wieku Panow chciał iak Fabrycyusz od Posłow naleziony gotuiący sobie sam przy ogniu leguminy?

(a) Zobacz la Bruyere o osobistey zacności.

KONIEC.

Za roskazem J. W. Jmci X. Biskupa Poznańskiego Kanclerza W. K. przeczytałem Kśiążeczkę z ięzyka Francuskiego przetłumaczoną pod Tytułem *Familia szczęśliwa*, z przydatkiem niektorych *Maxym Filozofii Moralney, o Chwale y Wielkości:* y nic w niey nieznalazłem, coby drukowaniu iey przeszkadzać miało. W Warszawie 7. Augusta 1769.

P. H. Sliwicki Censor Ksiąg.

IMPRIMATUR.

AND. STANISŁAW MŁODZIEIOWSKI

Biskup Poznanski.

http://rcin.org.pl

PRIVILEGIUM.

STANISLAUS AUGUSTUS

DEI GRATIA REX POLONIÆ, MAGNUS DUX LITHVANIÆ, RUSSIÆ, PRUSSIÆ, MASOVIÆ, SAMOGITIÆ, KIJOVIÆ, VOŁHYNIÆ, PODOLIÆ, PODLACHIÆ, LIVONIÆ, SMOLENSCIÆ, SEVERIÆ, CZERNIECHOVIÆQUE.

SIgnificamus præsentibus Literis Nostris quorum interest Universis & Singulis. Cum Honoratus JOANNES AUGUSTUS POSER Librum sub Titulo: *Belizaryusz przez P. Marmontela Akademika wymowy Francuskiey napisany z Figurami* in 8vo. ex Gallico in Polonicum idioma traductum Typis imprimi in animum induxerit; Nobisque submisse supplicaverit, ut evitando damna, quibus eum tam exteri, quam indigenæ Typographi &

Biblio-

http://rcin.org.pl

Bibliopoiæ afficere possint, reimpressionem præmissi libri, necnon illationem alibi impressi ad certum temporis spatium inhibere dignaremur. Nos præfatæ supplicationi, uti justæ, benignè annuentes omnibus & Singulis in Regno Nostro existentibus Typographis & Bibliopolis interdicimus, serioquè inhibemus, ne prædictum Librum superius expressum absquè speciali consensu dicti Honorati Joannis Augusti Poser imprimere vel reimprimere, necnon compendia inde confici curare, aut alibi impressum huc in Regnum inferre intra spatium viginti annorum audeant sub pæna mille aureorum Hungaricalium, cujus medietas Summæ editori, altera verò par Fisco Nostro Regio, reimpressum verò ejusmodi Librum in quacunquè, in, vel extra Regnum Typographia confiscationi irrevocabili omnium exemplarium, si talia in Regno Dominiisquè Nostris invenientur, subesse declaramus.

Inquo-

http://rcin.org.pl

Inquorum fidem præsentes manus nostra subscriptas Sigillo Regni communiri jussimus. Datum Varsaviæ die 1 Mensis Septembris Anno Domini MDCCLXIX Regni vero Nostri V Anno.

STANISLAUS AUGUSTUS
REX.

(L. S.)

Privilegium inhibitorium ne Typographi audeant Librum sub Titulo: *Belizaryusz przez P. Marmontela Akademika wymowy Francuskiey napisany* absque speciali consensu Honorati Joannis Augusti Poser imprimere vel reimprimere intra spatium viginti annorum.

ANTONIUS SIKORSKI S.R.M.
& Sigilli Majoris Regni
Secretarius.

Fundacji im. I. J. Kraszewskiego
Ze zbiorów
XVIII. 4. 1415
http://rcin.org.pl
3450

3450
363
http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

XVIII.1.1614
XVIII.1.1485
http://rcin.org.pl